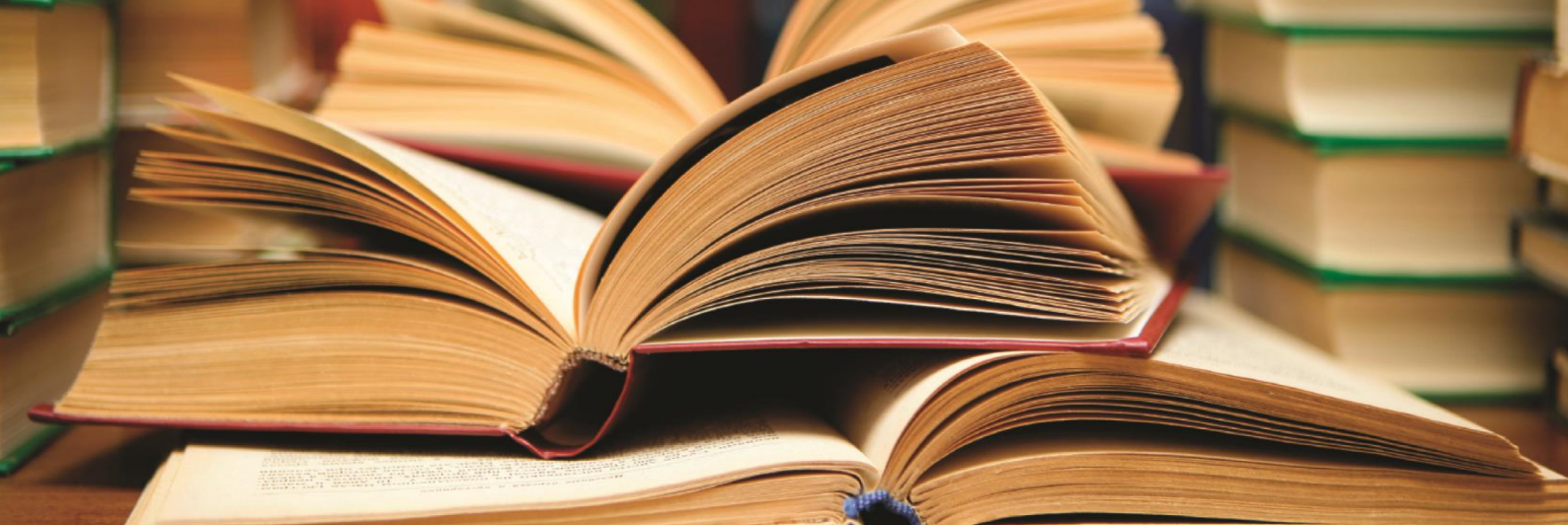

SEKUNDARNE ANALIZE PODATAKA DOBIJENIH KROZ ISTRAŽIVANJE ANKETA O PRIHODIMA I USLOVIMA ŽIVOTA (SILC)

**Program podrške razvoju istraživačkih
kadrova iz oblasti društvenih nauka**

**OSVRT TIMA ZA SOCIJALNO
UKLJUČIVANJE I SMANJENJE
SIROMAŠTVA
VLADE REPUBLIKE SRBIJE**

**VLADA
REPUBLIKE
SRBIJE**

TIM
ZA SOCIJALNO UKLJUČIVANJE I
SMANJENJE SIROMAŠTVA

*Empowered lives.
Resilient nations.*

Sekundarne analize podataka dobijenih kroz istraživanje Anketa o prihodima i uslovima života (SILC)

Program podrške razvoju istraživačkih kadrova iz oblasti društvenih nauka

OSVRT TIMA ZA SOCIJALNO UKLJUČIVANJE I SMANJENJE SIROMAŠTVA VLADE REPUBLIKE SRBIJE

Izdavači:

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlada Republike Srbije i
Program Ujedinjenih nacija za razvoj

Recenzent:

Biljana Mladenović

Dizajn i priprema:

Violeta Đokić

VLADA
REPUBLIKE
SRBIJE

TIM
ZA SOCIJALNO UKLJUČIVANJE
SMANJENJE SIROMAŠTVA

*Empowered lives.
Resilient nations.*

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

**Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC**

PODRŠKA: Izrada publikacije omogućena je
sredstvima Švajcarske agencije za razvoj i saradnju
u okviru projekta „Podrška unapređenju procesa
socijalnog uključivanja u Republici Srbiji“.

NAPOMENA: Ova publikacija ne predstavlja zvaničan stav Vlade Republike Srbije. Isključivu odgovornost za sadržaj i informacije koje se nalaze u publikaciji snose autori/ke teksta. Svi pojmovi upotrebljeni u muškom gramatičkom rodu obuhvataju muški i ženski rod lica na koja se odnose.

Stavovi izneti u ovoj publikaciji pripadaju autorima/kama i ne predstavljaju nužno stavove Ujedinjenih nacija, odnosno UNDP-a ili država članica.

Poštovani/a,

Pred vama je 11 analiza koje su nastale u okviru Programa podrške razvoju istraživačkih kadrova iz oblasti društvenih nauka koji je, u skladu sa višegodišnjom praksom, inicirao Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije, i sproveo u saradnji sa Programom Ujedinjenih nacija za razvoj.

Ovaj ciklus Programa podrške razvoju istraživačkih kadrova iz oblasti društvenih nauka bio je usmeren na sekundarne analize podataka dobijene kroz istraživanje Anketa o prihodima i uslovima života – SILC. Programom su podržana i detaljnija istraživanja Ankete o potrošnji domaćinstava i Ankete o radnoj snazi, kao i korišćenje administrativnih izvora podataka, sa ciljem sveobuhvatnijeg i celovitijeg razumevanja tematike i formulisanja efikasnijih javnih politika.

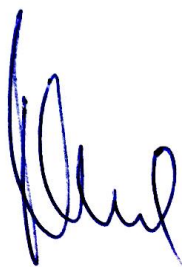
Opšti cilj Programa bio je dublje razumevanje faktora koji utiču na siromaštvo, socijalnu isključenost, materijalnu deprivaciju, rizik siromaštva, nejednakost, pristup tržištu rada i druge aspekte važne za kvalitet života pojedinaca i porodica u Republici Srbiji. Program je usmeren na podizanje kapaciteta istraživača/ica na početku karijere za realizaciju komplementarnih/sekundarnih istraživanja u onim oblastima koje nisu istraživane, a koje su od velike važnosti za formulisanje efikasnih javnih politika u ovim segmentima.

Programom se ovakvim pristupom odgovorilo ne samo na zahteve za dodatnim dubinskim istraživanjima fenomena siromaštva i uslova života u zemlji, već doprinelo i kreiranju predloga politika zasnovanih na podacima.

Program je podržao 19 istraživača/ica na početku karijere¹ kojima je bila obezbeđena kontinuirana mentorska podrška ukupno sedam mentora², kao i podrška Republičkog zavoda za statistiku i podrška nezavisnog statističara.

Za uspešno sprovođenje Programa veliku zahvalnost dugujemo kolegama i koleginicama iz Republičkog zavoda za statistiku, kako na stručnim savetima i podršci, tako i na ustupanju podataka iz relevantnih anketa kojima Republički zavod za statistiku raspolaže.

Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije i Program Ujedinjenih nacija za razvoj vas pozivaju na korišćenje predstavljenih podataka u vašem daljem radu, kao i na promociju nalaza i preporuka, sa nadom da ćemo time podstaći efikasnije unapređenje javnih politika i doprineti stvaranju inkluzivnijeg i pravednijeg društva.

Steliana Nedera, zamenica
stalne predstavnice
Program Ujedinjenih nacija za razvoj

Ivan Sekulović, menadžer
Tim za socijalno uključivanje i smanjenje
siromaštva Vlade Republike Srbije

¹ Aleksandra Anić, Aleksandra Vukmirović, Sanja Vujackov, Kaja Damnjanović, Maja Jandrić, Marko Milenković, Tatjana Milić, Natalija Mirić, Miloš Mojsilović, Ivana Savić, Dragan Stanojević, Ivana Stjelja, Jelena Stojilković Gnjatović, Svetozar Tanasković, Marko Tomašević Marijana Pantić, Dragana Paunović Radulović, Lenka Petrović i Mateja Petrušević

² Mentori koji su u ovom procesu pružili podršku izradi istraživanja su Devedžić Mirjana, Žarković Rakić Jelena, Krstić Gorana, Matković Gordana, Milić Branislav, Nojković Aleksandra i Stanić Katarina.

Položaj stanovništva između 50 i 64 godine na tržištu rada u Srbiji

Maja Jandrić, Svetozar Tanasković

Analiza *Položaj stanovništva između 50 i 64 godine na tržištu rada u Srbiji* jedna je od 11 sekundarnih analiza koje su kreirane u okviru **Programa podrške razvoju istraživačkih kadrova iz oblasti društvenih nauka – sekundarne analize podataka dobijenih kroz istraživanje Anketa o prihodima i uslovima života – SILC**.

Sprovođenje Programa inicirao je i podržao Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (SIPRU), uz podršku Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), a u saradnji sa Republičkim zavodom za statistiku (RZS). Republika Srbija sprovodi istraživanje *SILC* od 2013. godine, čime se pridružuje članicama Evropske unije (EU) u praćenju životnog standarda, socijalne uključenosti i nejednakosti. Analizom mikropodataka iz *SILC*-a kao primarnom analitičkom izvoru, kroz 11 sekundarnih analiza daje se doprinos unapređenju procesa donošenja relevantnih politika socijalnog uključivanja, zasnovanih na podacima. Više informacija o samom Programu i kreiranim analizama možete pronaći na internet stranici Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije www.socijalnoukljucivanje.rs.

Većina zemalja EU se suočava sa promenom strukture stanovništva, koja je izazvana produženjem životnog veka stanovništva i niskom stopom nataliteta. Značaj ovog problema prepoznat je u nizu strateških dokumenata Srbije i EU u kojima se ističe potreba za očuvanjem i podsticanjem radne aktivnosti starijih lica radnog uzrasta. Ipak, lica starosti između 50 i 64 godina se na tržištu rada u Srbiji susreću sa brojnim problemima. Aktivnost i stopa nezaposlenosti lica između 50 i 64 godina starosti u Srbiji je znatno niža nego u zemljama EU-28. Stopa nezaposlenosti ovih lica je viša samo u Grčkoj, Španiji i na Kipru. Pitanje položaja starijih lica na tržištu radne snage povezano je i sa reformama penzijskih sistema, koje uglavnom idu u pravcu restriktivnijih uslova za penzionisanje, kao i pružanjem podrške produženju radnog veka.

osnovu podataka iz ARS prati se promena položaja posmatrane starosne grupe u periodu 2008–2014, a prema utvrđenoj metodologiji, svi ispitanici se dele u tri osnovne grupe: zaposleni, nezaposleni i neaktivni. Na ovaj način se dobijaju podaci o objektivnom statusu na tržištu rada. Na osnovu baze podataka *SILC* ankete podela na zaposlene, nezaposlene i neaktivne se vrši prema subjektivnom statusu ispitanika (*self-declare* princip). Podaci Nacionalne službe za zapošljavanje (NSZ) daju uvid u pokrivenost nezaposlenih lica iz posmatranih starosnih grupa aktivnim i pasivnim politikama tržišta rada, dok se na osnovu podataka Republičkog fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje (PIO fond) analizira broj osiguranika i korisnika penzija u posmatranim starosnim grupama. Izvor demografskih podataka je Popis iz 2011. godine i procene broja stanovnika RZS i Eurostat.

OBRAZLOŽENJE METODOLOGIJE

Ova analiza se bazira na podacima *SILC* ankete i *Ankete o radnoj snazi (ARS)* koji omogućavaju analizu i poređenje položaja radnika između 50 i 64 godine sa ostalim starosnim grupama na tržištu rada u Srbiji, kao i sa zemljama EU. Posebno se posmatraju grupe starosti od 50 do 54 godine i grupe od 55 do 64 godina života, odvojeno za muškarce i žene. Na

REZULTATI ANALIZE

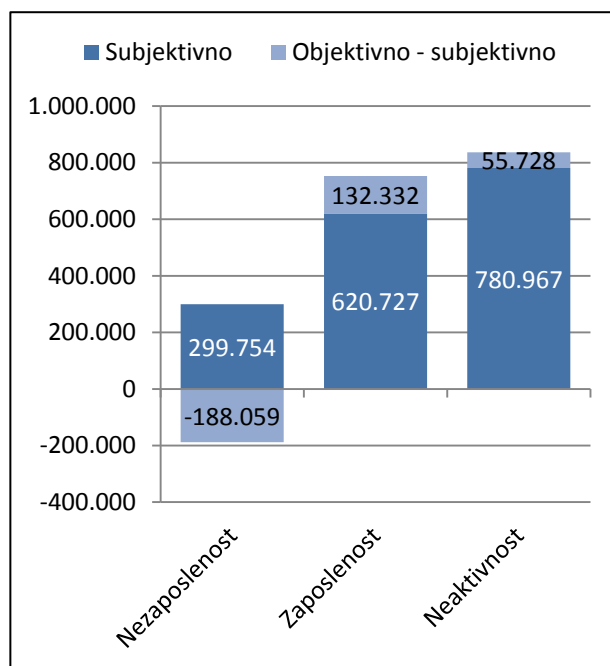
Kada posmatramo osnovna kretanja starosne grupe 50-64 na tržištu rada u periodu između 2008. i 2014. godine, razlikujemo dva perioda. Prvi, krizni period (2008-2011) karakteriše značajan pad zaposlenosti, koji je praćen padom aktivnosti i rastom nezaposlenosti. U narednom periodu (2011-2014) dolazi do oporavka, ali su osnovni indikatori tržišta rada još uvek nepovoljniji u odnosu na stanje u 2008. godini.

Stopa nezaposlenosti starijih radnika (50-64) značajno je povećana u periodu od 2008. do 2014. godine – sa 8,4% na 12,9% – ako je ona i dalje značajno niža od ukupne stope nezaposlenosti za stanovnike radnog uzrasta. Učešće lica koja nisu ni u penziji ni zaposlena u grupi 50-64 su na znatno višem nivou nego 2008. godine – 20,8% u 2014. u odnosu na 15,3% u 2008. godini. Porast učešća ove grupe se velikim delom može objasniti pooštavanjem uslova za penzionisanje. Učešće veoma duge nezaposlenosti¹ je visoko i iznosi 53% u starosnoj grupi 50-54, odnosno 59% u starosnoj grupi 55-64.

Pad stope zaposlenosti i stope aktivnosti je u periodu 2008-2011. bio veći kod starosne grupe 50-64 nego kod ukupnog stanovništva radnog uzrasta, ali je i oporavak ovih pokazatelja u periodu 2011-2014. bio nešto bolji. S druge strane, učešće ranjive zaposlenosti je veće kod starijeg stanovništva nego kod ukupnog stanovništva radnog uzrasta.

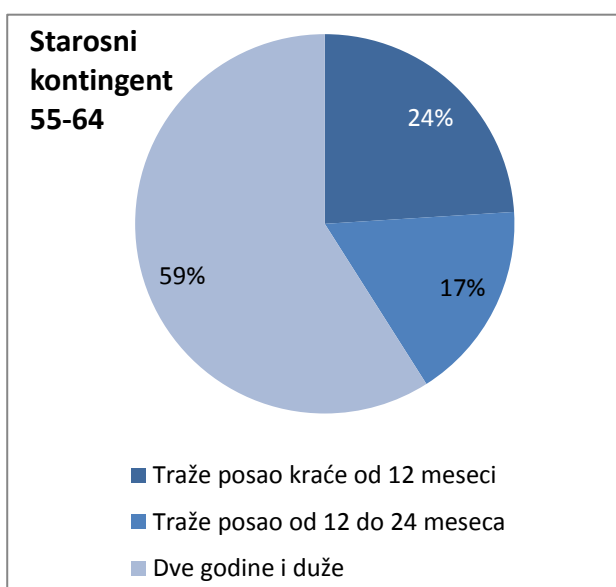
Kada su u pitanju stariji radnici (preko 50 godina starosti) i starija lica u kontekstu aktivnog starenja, treba imati u vidu neke specifičnosti Srbije u odnosu na zemlje EU. Pre svega, životni vek u Srbiji je značajno kraći nego što je to slučaj sa zemaljama EU, a u skladu s tim je definisana i starosna granica za penzionisanje žena. Drugo, opšta stopa nezaposlenosti je veoma visoka – oko 20% po definiciji Međunarodne organizacije rada (MOR), a mobilnost radne snage je veoma niska. Treće, proces privatizacije društvenih i državnih preduzeća još uvek nije završen, te se očekuje još otpuštanja upravo starijih radnika, a proces racionalizacije javnog sektora je najavljen za 2016. godinu.

Razlike između subjektivnog i objektivnog statusa na tržištu rada odražavaju se na sve tri ključne grupe: za-

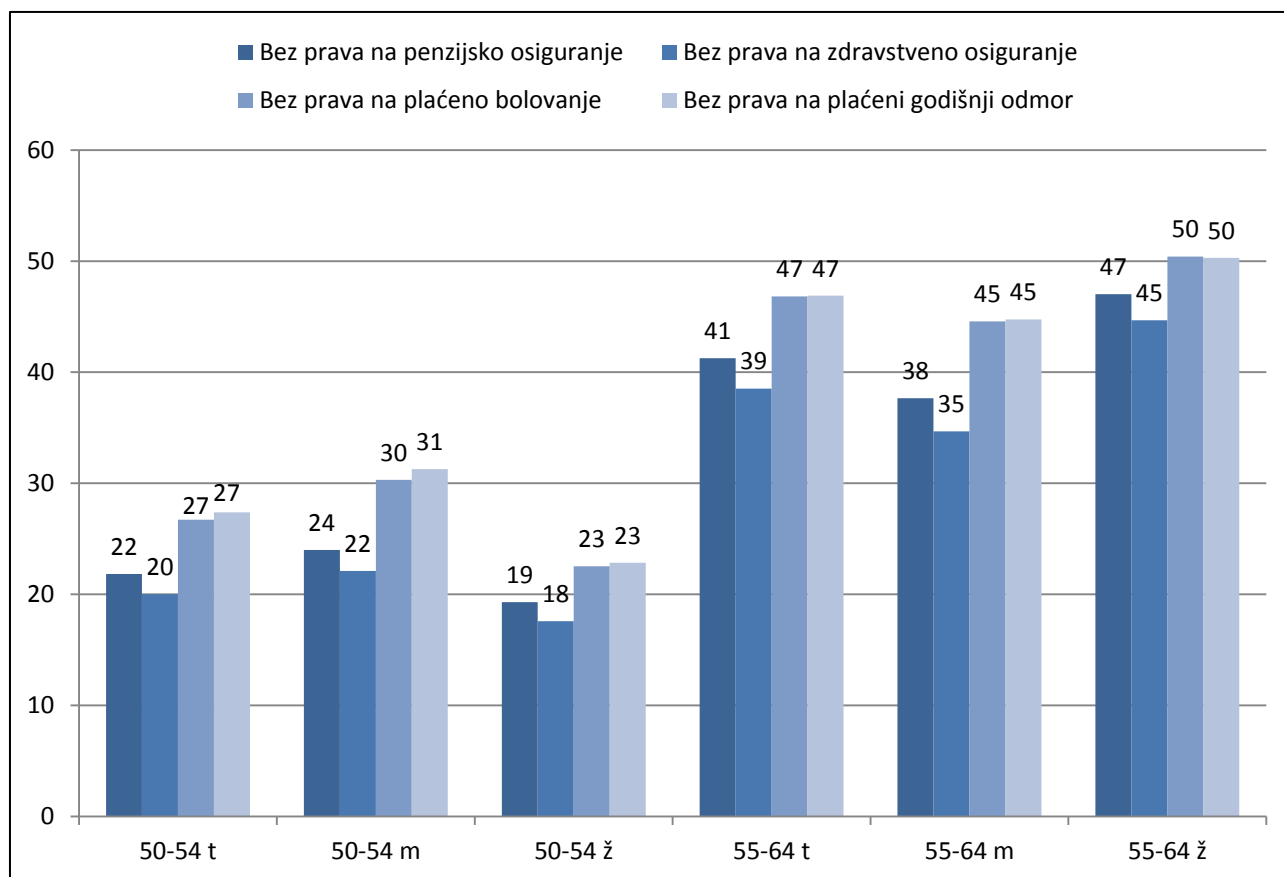
Razlike između objektivnog i subjektivnog statusa na tržištu rada, 50-64, ARS 2014.

poslene, nezaposlene i neaktivne. Ta razlika je najizraženija kod nezaposlenih lica. Veliki broj lica se smatra nezaposlenim (subjektivno je nezaposlen), ali po standardima MOR nije nezaposlen, jer ne traži aktivno posao i/ili nije spreman da počne da radi. Ova grupa subjektivno nezaposlenih lica objektivno spada u neaktiv-

Dužina traženja posla, 2014, ARS.

¹Veoma duga nezaposlenost (*very long-term unemployment*) se definiše kao nezaposlenost koja traje duže od dve godine.

Poštovanje prava iz radnog odnosa, 2014, ARS.

ne. Takođe, moguća je i situacija da lice koje smatra da je nezaposleno objektivno spada u zaposlena lica.

U 2014. godini je 45% zaposlenih radilo u privatnom registrovanom sektoru, dok je u državnom sektoru radilo 42% zaposlenih u starosnoj grupi 50-54 i 30% u grupi 55-64. *Skoro trećina zaposlenih lica starosti 60-64 godine je zaposlena u privatnom neregistrovanom sektoru svojine*, što je znatno više nego kod ukupnog stanovništva radnog uzrasta. Istovremeno, struktura zaposlenih prema profesionalnom statusu je znatno lošija, što je praćeno visokim učešćem ranjive zaposlenosti i visokom učešćem neformalne u ukupnoj zaposlenosti. Konsekventno, učešće zaposlenih bez prava na penzijsko i zdravstveno osiguranje, kao i prava na plaćeno bolovanje i godišnji odmor je visoko, posebno u starosnoj grupi 55-64. Iako učešće zaposlenih na određeno vreme, na sezonskim i povremenim poslovima nije visoko, primećuje se da se, kada se nađu u ovom statusu, zaposleni često u njemu zadržavaju dugo sa lošijim primanjima. Nepoštovanje prava u vezi sa bolovanjem i godišnjim odmorom je učestalije nego nedostatak prava na penzijsko i zdravstveno osiguranje u obe starosne grupe. U najtežoj poziciji su žene između (55-64): 47% zaposlenih iz ove grupe

nema prava u vezi sa penzijskim osiguranjem, 45% nema prava iz zdravstvenog osiguranja, a 50% nema pravo na plaćeno bolovanje i godišnji odmor.

Podaci iz ARS (2014) pokazuju da je dominantan izvor prihoda nezaposlenih starosti 50-64 godine plata ili penzija od supružnika, roditelja ili drugih članova domaćinstva (približno 60% nezaposlenih). Za manji broj nezaposlenih (oko 9%) dominantan izvor prihoda su privremeni poslovi i manja poljoprivredna proizvodnja, kao i pomoć od ostalih rođaka i prijatelja (za približno 9% nezaposlenih). Između 5 i 7% nezaposlenih iz posmatranih starosnih grupa živi prvenstveno od socijalne pomoći.

Samo 25% lica koja primaju naknadu za nezaposlene mogu da se svrstaju u kategoriju nezaposlenih prema standardima MOR-a. Čak 60% nezaposlenih koji primaju naknade za nezaposlene pripada kontingentu objektivno neaktivnih, dok je 15% njih objektivno zaposleno. Tokom vremena dolazi do smanjenja aktivnosti primalaca naknade (51% primalaca naknade je bilo neaktivno u 2011. godini, da bi njihov udeo porastao na 60% u 2014). Ovakva struktura primalaca naknade za nezaposlene govori o tome da postoji pro-

stor za poboljšanje targetiranosti naknada, kao i potreba za intenzivnijom aktivacijom primalaca naknade za nezaposlene.

Preвременa penzija kao glavni razlog prestanka rada opada između 2008. i 2014. godine, a kao razlog prestanka rada se povećava činjenica da je posao bio privremenog ili sezonskog karaktera – u posmatranom periodu se povećava udeo zaposlenih na određeno vreme kod lica starosti 50-64 godine. Takođe, u posmatranom periodu raste i obeshrabrenost u pogledu nalaženja posla. Dominantni razlozi zbog kojih su lica koja nisu zaposlena prestala da rade se razlikuju u dve posmatrane starosne podgrupe:

- u mlađoj podgrupi (50-54) najveći udeo nezaposlenih lica² je dobio otkaz (51%);
- u starosnoj grupi 55-64 redosled dominantnih razloga zbog kojih su lica iz kategorije nezaposlenih prestala da rade je isti u sve tri posmatrane godine: odlazak u redovnu penziju (56%), otkaz, odlazak u prevremenu penziju.

Promene u profesionalnom statusu u prethodnih 12 meseci (SILC, 2014) u posmatranim starosnim grupama nisu bile tako česte. Kod žena starosti 55-64 godine najčešći tokovi su bili ka penziji. Kada su u pitanju ostale podgrupe, dominira tok iz zaposlenosti u nezaposlenost. Tokovi iz nezaposlenosti u zaposlenost su bili znatno manji.

Obrazovna struktura nezaposlenih je veoma nepovoljna (oko petina je sa osnovnom školom, nepotpunom osnovnom školom i bez obrazovanja), dok je obrazovna struktura neaktivnih lica još nepovoljnija. Ovaj nalaz je u skladu sa pretpostavkom da stopa aktivnosti raste sa nivoom obrazovanja. Nedostatak radnog iskustva i niski nivoi obrazovanja kod žena (41% neaktivnih žena u starosnim grupama 50-54 i 55-64 ima najviše osnovnu školu) ukazuju na male šanse za aktivaciju i pronalaženje zaposlenja kod neaktivnih žena iz obe starosne grupe.

U starosnoj grupi 50-54 opada učešće neaktivnih koji penziju navode kao razlog netraženja posla i raste učešće neaktivnih lica koja su u tom statusu usled bolesti ili nesposobnosti za rad. Gotovo četvrtina neaktivnih lica iz posmatranih starosnih grupa se suočava sa zdravstvenim ograničenjima kada je u pitanju učešće na tržištu rada.

S obzirom na prosečnu starost novih korisnika penzija pre skorašnjih izmena *Zakona o penzijskom i invalidskom osiguranju*, ne očekuje se značajniji uticaj promena ovog zakona na starosnu grupu 50-54, kao ni za muškarce starosti 55-59 godina. Prosečna starost pri odlasku u penziju poslednjih godina raste, pa je za očekivati da će se trend rasta efektivne starosne granice nastaviti. Izmene Zakona iz 2014. godine će verovatno uticati na smanjenje prevremenog penzionisanja, što će uticati na povećanje prisustva lica iz ove grupe na tržištu rada. Imajući u vidu lošu situaciju na tržištu rada u Srbiji, postoji velika verovatnoća da će se većina tog novog priliva preliti u NEP (ni zaposleno ni u penziji – *not in employment or pension*), što bi značilo da se četvrtina lica iz starosne grupe 55-64 mogu naći u situaciji da nisu ni u penziji ni zaposleni. S obzirom na posebno lošu poziciju već zaposlenih žena u ovoj starosnoj grupi, postoji velika opasnost da tržište rada neće biti u stanju da obezbedi adekvatne uslove za zapošljavanje lica iz starijih starosnih kontingenata.

Podaci pokazuju da je tek između 1% i 3% zaposlenih u posmatranim starosnim grupama menjalo posao u toku prethodne godine, što govori o niskoj mobilnosti radne snage (SILC, 2014). Karakteristika *Zakona o radu* u Srbiji je to što zaposleni kome je ugovor o radu otkazan zato što ne ostvaruje potrebne rezultate rada, odnosno nema potrebna znanja i sposobnosti ima pravo na otkazni rok, dok pravo na otpremninu imaju samo zaposleni koji otkaz ugovora o radu dobijaju usled tehnoloških, ekonomskih ili organizacionih promena zbog kojih prestane potreba za obavljanjem određenog posla ili dođe do smanjenja obima posla. Navedene zakonske promene bi trebalo da smanje strah poslodavaca od zapošljavanja starijih lica u meri u kojoj su ovo bila bitna ograničenja za njihovo zapošljavanje. Ipak, nezavisno od podsticaja koje su izmene Zakona o radu donele kada je u pitanju zapošljavanje starijih radnika, i dalje postoje značajna ograničenja čija priroda nije u velikoj meri vezana za probleme koje reguliše radno zakonodavstvo. Same izmene Zakona u radu verovatno nisu dovoljne za značajnije povećanje zapošljavanja lica iz starosne grupe 50-64, te je neophodan sveobuhvatniji pristup kada je u pitanju rešavanje ovog problema.

² Ne-zaposlena lica su koja nisu zaposlena (mogu da budu nezaposleni ili neaktivni; *not-employed*).

RELEVANTNOST ANALIZE: VEZA SA POLITIKAMA EU, UN I STRATEŠKIM OKVIROM SRBIJE

Ranjiva pozicija starijih lica na tržištu rada prepoznata je u nizu strateških dokumenata Republike Srbije. *Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2011-2020. godine* utvrđuje posebno osetljive društvene grupe na tržištu rada Republike Srbije među kojima su i starija lica (50-64). Ova strategija naglašava neophodnost uključivanja starijih lica u adekvatne mere aktivne politike zapošljavanja, formiranje odgovarajućeg sistema obrazovanja odraslih i sticanja novih kvalifikacija koje su deficitarne na tržištu rada i slično. U *Drugom nacionalnom izveštaju o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji* takođe se ističe neophodnost podrške konceptu aktivnog starenja putem podsticanja radne aktivnosti starijih ljudi, njihovog učešća u aktivnostima društva, kao i što dužeg nezavisnog života u starosti, što je preporuka i Evropske komisije. Takođe, *ESRP* posebno naglašava izazov visoke stope neaktivnosti starijih (55-64) koja je veća od 50% i potrebe za kreiranjem posebnih mera za starije radnike.

U strategiji *Evropa 2020* naglašava se da EU mora da iskoristi pun potencijal radne snage kako bi se suočila

sa izazovima starenja stanovništva i rasta globalne konkurencije. U cilju uspostavljanja balansa između perioda provedenih na radu i penziji Evropska komisija daje podršku produženju radnog veka kroz: obezbeđivanje boljeg pristupa dugoročnom učenju, prilagođavanje radnih mesta raznovrsnijoj radnoj snazi, razvijanje mogućnosti zapošljavanja za starije radnike i pružanje podrške aktivnom i zdravom starenju.

Rezultati ove analize odnose se na sledeće ciljeve održivog razvoja UN-a:

*Cilj 1 : okončati siromaštvo svuda
i u svim oblicima,*

*Cilj 3. Obezbediti zdrav život i promovisati
blagostanje za ljude svih generacija;*

*Cilj 8: promovisati inkluzivan i održiv
ekonomski rast, zaposlenost i
dostojanstven rad.*

Uticaj prihoda od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe na stopu rizika od siromaštva i nejednakost u Republici Srbiji

Mateja Petrušević i Aleksandra Vukmirović

Analiza Uticaj prihoda od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe na stopu rizika od siromaštva i nejednakost u Republici Srbiji jedna je od 11 sekundarnih analiza koje su kreirane u okviru Programa podrške razvoju istraživačkih kadrova iz oblasti društvenih nauka - sekundarne analize podataka dobijenih kroz istraživanje Anketa o prihodima i uslovima života – SILC.

Sprovođenje Programa inicirao je i podržao Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (SIPRU), uz podršku Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), a u saradnji sa Republičkim zavodom za statistiku (RZS). Republika Srbija sprovodi istraživanje SILC od 2013. godine, čime se pridružuje članicama Evropske unije (EU) u praćenju životnog standarda, socijalne uključenosti i nejednakosti. Analizom mikropodataka iz SILC-a kao primarnom analitičkom izvoru, kroz 11 sekundarnih analiza daje se doprinos unapređenju procesa donošenja relevantnih politika socijalnog uključivanja, zasnovanih na podacima. Više informacija o samom Programu i kreiranim analizama možete pronaći na internet stranici Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije www.socijalnoukljucivanje.rs.

Anketa o prihodima i uslovima života (SILC — Survey on Income and Living Condition) se u Evropskoj uniji (EU) smatra najrelevantnijim instrumentom za praćenje siromaštva, socijalne uključenosti, nejednakosti i životnog standarda. U državama članicama EU, SILC se sprovodi od 2003, a u Srbiji od 2013. godine.

Standardna metodologija za računanje rizika od siromaštva na nivou EU (na osnovu SILC istraživanja) ne uključuje prihod od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe u ukupan raspoloživi dohodak domaćinstva. Prihod od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe podrazumeva vrednost hrane i pića koje domaćinstvo samo proizvede i potroši za sopstvene potrebe. Vrednost ovih proizvoda predstavlja razliku tržišne vrednosti proizvedenih dobara i svih troškova koji su nastali tokom procesa proizvodnje. Ovaj prihod očigledno pravi razliku u visini ukupnog prihoda domaćinstva, ali do sada nisu postojali podaci koji utvrđuju u kojoj meri uračunavanje ovih prihoda u ukupni prihod domaćinstva utiče na visinu rizika od siromaštva ili nejednakosti u Srbiji. Utvrđivanje njihovog uticaja upravo je i cilj ovog istraživanja.

Istraživanje u EU na podacima iz 2008. godine je pokazalo da se u Rumuniji gotovo 100% domaćinstava bavilo proizvodnjom dobara za sopstvene potrebe, u Estoniji oko 50%, dok se u Luksemburgu, Irskoj i na Kipru manje od 1% domaćinstava bavilo ovom vrstom

proizvodnje. Udeo prihoda od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe u ukupnom dohotku domaćinstva je bio oko 18% u Rumuniji, oko 2% u Bugarskoj, Litvaniji i Letoniji, dok je u svim ostalim državama udeo ovih prihoda bio na nivou od 1% ili nižem.¹ Državama članicama EU je ostavljeno da same odluče da li će pratiti prihod od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe, u zavisnosti od toga da li ovi prihodi predstavljaju značajnu komponentu dohotka na nacionalnom nivou ili značajnu komponentu dohotka određene grupe domaćinstava.

OBRAZLOŽENJE METODOLOGIJE

Za analizu uticaja prihoda od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe na indikatore siromaštva i nejednakosti u Srbiji korišćeni su podaci SILC ankete za 2013. i 2014. Godinu (HY170 varijabla). U SILC istraživanju su jedinice posmatranja domaćinstva i svi članovi stariji od 16 godina unutar domaćinstva. Podaci o proizvodnji dobara za sopstvene potrebe prikupljaju se na nivou domaćinstva. U prihod od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe uključuje se samo prihod od dobara koja su proizvedena isključivo za

¹ Paats M. and Tiit EM. (2010). *Income from own-consumption (Income and Living conditions in Europe Edited by Anthony B. Atkinson and Eric Marlier)*, str. 187.

sopstvene potrebe. Primera rad, ukoliko se domaćinstvo ili neki njegovi članovi bave proizvodnjom dobara čija je primarna namena da budu prodati, ali se jedan njihov deo iskoristi i za sopstvene potrebe domaćinstva, taj prihod neće biti prikazan kao proizvodnja dobara za sopstvene potrebe, već u drugoj varijabli (kao prihod od samozaposlenosti – PY050) koja je već uključena u ukupni raspoloživi dohodak domaćinstva. Za potrebe ove analize na ukupan raspoloživi dohodak domaćinstva će biti dodati i prihodi ostvareni od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe, te će iznova biti izračunata vrednost indikatora rizika od siromaštva i nejednakosti. Nakon toga biće testiran značaj razlike u vrednostima indikatora pre i nakon uključivanja prihoda od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe.

REZULTATI ANALIZE

Prihod od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe je u 2013. godini prijavilo 27% domaćinstava u Republici Srbiji. Udeo ovog prihoda u ukupnom raspoloživom dohotku domaćinstva je iznosio 2,9%. Ovaj udeo se odnosi na sva domaćinstva, bez obzira na to da li su se ona bavila proizvodnjom dobara za sopstvene potrebe ili ne. Ukoliko se posmatraju samo domaćinstva koja su se bavila proizvodnjom dobara za sopstvene potrebe, udeo prihoda po ovom osnovu iznosi 11,4% u ukupnom raspoloživom dohotku.

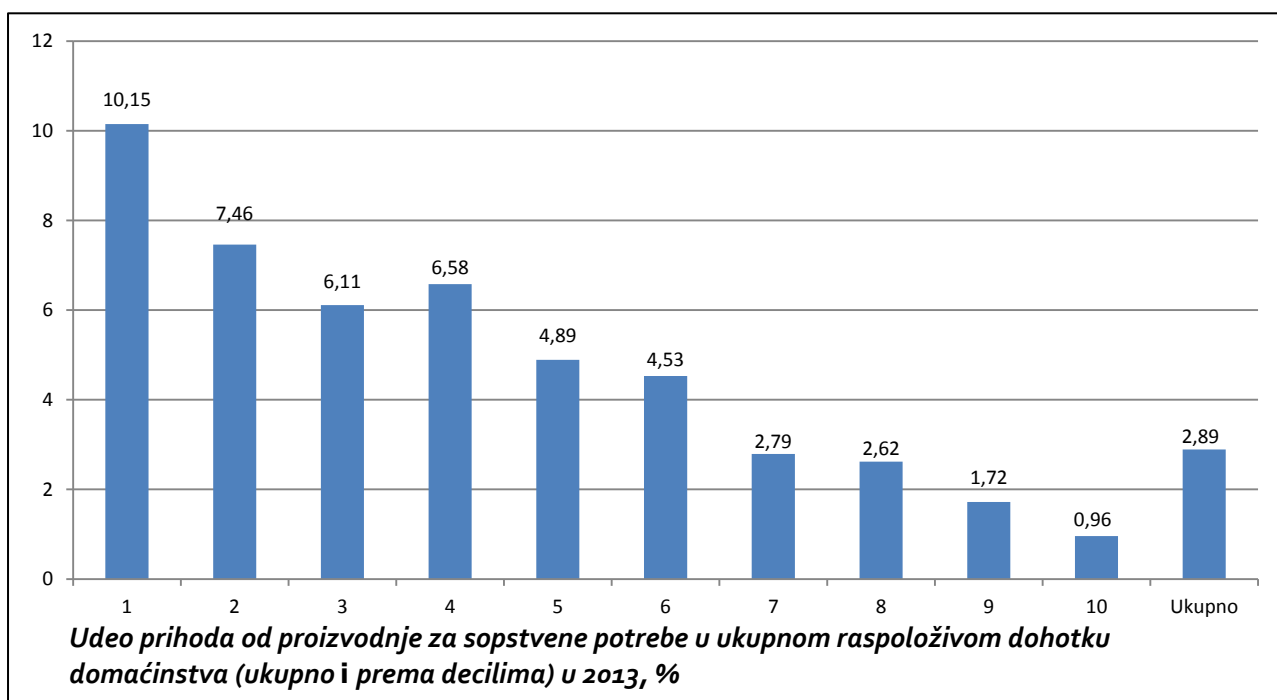
Ukoliko ove podatke uporedimo sa podacima drugih država, Srbija bi po procentu domaćinstava koja se bave proizvodnjom dobara za sopstvene potrebe bila u vrhu liste, na nivou Portugala. Države EU kod kojih je procenat ovih domaćinstava viši su Bugarska, Letonija, Slovačka, Češka, Estonija i Rumunija.

Posmatrano po decilima, udeo prihoda od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe u ukupnom raspoloživom dohotku domaćinstva najviši je u prvom decilu (10% stanovništva sa najnižim prihodima) i iznosi 10,2%, a najniži u desetom decilu (10% stanovništva sa najvišim prihodima) i iznosi 1,0%. Udeo ovih prihoda opada sa porastom dohotka.

Ukoliko sa državama članicama EU uporedimo udeo prihoda od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe u ukupnom raspoloživom dohotku domaćinstava koji u Srbiji iznosi svega 2,9%, Srbija bi bila na vrhu ove liste, u rangi Bugarske, ali daleko ispod Rumunije u kojoj je udeo ovih prihoda iznosio oko 18%.

Stopa rizika od siromaštva u 2013. godini je iznosila 24,5%, što pozicionira Srbiju na poslednje mesto u Evropi (u poređenju sa državama koje sprovode SILC istraživanje). Nakon uključivanja prihoda od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe u ukupan raspoloživi dohodak domaćinstva stopa rizika od siromaštva iznosi 23,4%. Ovo smanjenje se prilikom testiranja nije pokazalo statistički značajnim².

Uključivanje prihoda od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe gotovo da nema uticaja na rodnu di-

² Korišćen je nivo značajnosti od 0,05.

menziju siromaštva. Posmatrano po grupama, uključivanje ovih prihoda u ukupne prihode domaćinstva ima najveći uticaj na smanjenje stope rizika od siromaštva kod samozaposlenih lica. Ovaj podatak se može objasniti time što u samozaposlena lica spadaju i samozaposleni poljoprivrednici koji se najčešće i bave proizvodnjom dobara za sopstvene potrebe. Posmatrano prema tipu domaćinstva, analiza pokazuje da prihodi od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe imaju uticaj na stope rizika od siromaštva samo kod domaćinstava bez izdržavane dece.

Posmatrano po regionima, analiza pokazuje da su ovi prihodi najviše uticali na smanjenje stope rizika od siromaštva u Šumadiji i zapadnoj Srbiji, u kojima je stopa smanjena za 2,2 procentna poena. Interesantno je da prihodi od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe ne utiču na stopu rizika od siromaštva u Vojvodini u kojoj je poljoprivreda najzastupljenija delatnost. Ovo se može objasniti pretpostavkom da su se poljoprivrednici u Vojvodini izjasnili kao samozaposlena lica koja se bave poljoprivredom, odnosno čiji je primarni razlog bavljenja poljoprivredom prodaja poljoprivrednih proizvoda³.

Analiza pokazuje da je uključivanje prihoda od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe u ukupan raspoloživi dohodak domaćinstva statistički značajno uticalo na smanjenje nejednakosti (kvintilni odnos S80/S20) između 20% populacije sa najnižim dohotkom i 20% populacije sa najvišim dohotkom u 2013. godini. Nejednakost (kvintilni odnos S80/S20) je statistički značajno smanjena, sa 8,6 na 7,6, nakon uračunavanja prihoda od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe u ukupan prihod domaćinstava.

Đini koeficijent je u 2013. godini iznosio 38. Nakon uključivanja prihoda od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe, Đini iznosi 36,5. Testiranje značajnosti je pokazalo da ovo smanjenje nije statistički značajno.

Podaci za 2014. godinu se značajno razlikuju od podataka iz 2013. godine i pokazuju da se svega 19,9% domaćinstava bavilo proizvodnjom dobara za sopstvene potrebe. U poređenju sa 2013. godinom ovaj procenat je znatno niži. Shodno tome, i udeo prihoda od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe u ukupnom raspoloživom dohotku domaćinstva na nivou čitave populacije je iznosio svega 0,9%. Stopa rizika od siromaštva u 2014. godini je iznosila 25,6%. Nakon

uključivanja prihoda od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe, stopa iznosi 25%. Testiranjem je utvrđeno da razlika nije statistički značajna. Kvintilni odnos S80/S20 je u 2014. godini iznosio 9,8. Nakon uključivanja prihoda od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe odnos iznosi 9,4. Testiranjem je utvrđeno da razlika nije statistički značajna. Đini koeficijent je u 2014. godini iznosio 38,7. Nakon uključivanja prihoda od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe Đini iznosi 38,2, te ova razlika nije statistički značajna.

Kod svih testiranih indikatora, osim kod kvintilnog odnosa S80/S20 u 2013. godini, ne postoji statistički značajna razlika u vrednosti indikatora kada je prihod od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe uključen u ukupan raspoloživi dohodak domaćinstva i kada nije. Samim tim se može doći do zaključka da prihodi od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe ne menjaju značajno sliku o stopi rizika od siromaštva i nejednakosti u Republici Srbiji.

Međutim, s obzirom na to da prihodi od proizvodnje dobara za sopstvenu potrebu utiču na smanjenje nejednakosti između 20% populacije sa najnižim dohotkom i 20% populacije sa najvišim dohotkom i da analiza pokazuje da uključivanje ovih prihoda u ukupni raspoloživi dohodak domaćinstva značajno smanjuje stopu rizika od siromaštva kod određenih kategorija populacije, ova analiza sugerise da treba nastaviti sa merenjem i prikupljanjem ovih prihoda i u narednim talasima SILC istraživanja u Srbiji.

Takođe, neophodno je voditi računa o načinu na koji će se podaci za ovu varijablu prikupljati. Naime, u 2013. i 2014. godini testirana su dva modula za prikupljanje podataka za ovu varijablu: u 2013. godini modul sa detaljnim pitanjima u kojima se od ispitanika tražilo da upišu utrošenu količinu dobara koja su proizvedena isključivo za sopstvene potrebe, za svaku stavku pojedinačno: i modul u 2014. godini kada se od ispitanika tražilo da sami procene ukupnu tržišnu vrednost i proizvodnu vrednost utrošenih dobara. Razlika između ove dve godine se ogleda u tome što je u 2013. godini udeo prihoda od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe u ukupnom raspoloživom dohotku domaćinstva iznosio 2,9%, dok je isti udeo u 2014. godini iznosio 0,9%. Samim tim možemo da pretpostavimo da ovo smanjenje u 2014. godini, u poređenju sa 2013. godinom, ne proizilazi samo iz smanjenja udela domaćinstava koja su se zaista bavila proizvodnjom dobara za sopstvene potrebe,

³ Poljoprivredni proizvodi koji se ne prodaju, već se iskoriste za sopstvene potrebe u domaćinstvu, po metodologiji SILC-a se ne uključuju u prihod od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe, već se prihod po ovom osnovu uračunava u prihod samozaposlenih lica

već i metodološkim promenama u načinu prikupljanja podataka za ovu varijablu u upitnicima.

Preporuka je da se za prikupljanje podataka o proizvodnji dobara za sopstvene potrebe kreira standardizovan modul (po ugledu na 2013. godinu), koji ne bi trpeo značajne promene iz godine u godinu i koji bi bio identičan i u ostalim državama koje sprovode SILC istraživanje. Pri kreiranju modula bi trebalo voditi računa o tome da se obuhvate svi izvori prihoda od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe, ali samo u meri u kojoj navedeni modul neće dodatno opteretiti upitnik i ispitanike.

RELEVANTNOST ANALIZE: VEZA SA POLITIKAMA EU, UN I STRATEŠKIM OKVIROM SRBIJE

Ova analiza utvrđuje u kojoj meri uračunavanje prihoda od proizvodnje dobara za sopstvene potrebe u ukupni prihod domaćinstva utiče na visinu rizika od siromaštva ili nejednakosti u Srbiji, koji su među najvećim socio-ekonomskim problemima Srbije. Siromaštvo u Srbiji je na visokom nivou i izraženo je kako u apsolutnom, tako i u *relativnom* smislu. Bez obzira

na primenjen metodološki koncept, nema značajnih razlika u profilu siromašnih prema konceptu apsolutnog i relativnog siromaštva. Pored toga, SILC ukazuje na visok stepen nejednakosti raspodele prihoda, koji iznosi 0,38 i najviši je koeficijent od svih zemalja Evrope koje sprovode SILC anketu. Potrebu za ovakvom vrstom analize je najavio *Program reformi politika zapošljavanja i socijalne politike* (ESRP) koji sugeriše da objašnjenje za visok nivo nejednakosti u Srbiji leži u činjenici da je udeo proizvodnje za sopstvene potrebe visok među domaćinstvima iz nižih kvintila i da su „dublja istraživanja potrebna kako bi se ovaj posao adresirao“.

Rezultati ove analize odnose se na sledeće ciljeve održivog razvoja UN-a:

*Cilj 1 : okončati siromaštvo svuda
i u svim oblicima,*

*Cilj 8: promovisati inkluzivan i održiv
ekonomski rast, zaposlenost
i dostojanstven rad i*

*Cilj 10: smanjiti nejednakost između
i unutar država.*

Izračunavanje indikatora „zamke nezaposlenosti“

Aleksandra Anić i Gorana Krstić

Analiza *Izračunavanje indikatora "zamke nezaposlenosti"* jedna je od 11 sekundarnih analiza koje su kreirane u okviru **Programa podrške razvoju istraživačkih kadrova iz oblasti društvenih nauka – sekundarne analize podataka dobijenih kroz istraživanje Anketa o prihodima i uslovima života – SILC**. Sprovođenje Programa inicirao je i podržao Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (SIPRU), uz podršku Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), a u saradnji sa Republičkim zavodom za statistiku (RZS). Republika Srbija sprovodi istraživanje *SILC* od 2013. godine, čime se pridružuje članicama Evropske unije (EU) u praćenju životnog standarda, socijalne uključenosti i nejednakosti. Analizom mikropodataka iz *SILC*-a kao primarnom analitičkom izvoru, kroz 11 sekundarnih analiza daje se doprinos unapređenju procesa donošenja relevantnih politika socijalnog uključivanja, zasnovanih na podacima. Više informacija o samom Programu i kreiranim analizama možete pronaći na internet stranici Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije www.socijalnoukljucivanje.rs.

Ova analiza se bavi izračunavanjem zamke nezaposlenosti za Srbiju. Zamka nezaposlenosti je indikator koji pokazuje neto dobit pojedinca, odnosno domaćinstva, prilikom tranzicije iz nezaposlenosti u zaposlenost, odnosno pokazuje minimalnu neto zaradu za koju bi nezaposlene osobe u Srbiji prihvatile zaposlenje.

Zamka nezaposlenosti se računa posmatrajući sva domaćinstva u kojima postoji nezaposleno lice (bez obzira na strukturu tog domaćinstva) u odnosu na tzv. rezervacionu zaradu, tj. zaradu za koju je pojedinac spreman da radi ukoliko bi mu posao bio ponuđen u narednom mesecu. Za potrebe ovog istraživanja posmatra se tranzicija pojedinca iz statusa nezaposlenosti u status zaposlenosti, za određeni dodatni procenat prosečne zarade.

OBRAZLOŽENJE METODOLOGIJE

Prilikom izračunavanja zamke nezaposlenosti u analizi se koristi modifikovana metodologiju OECD-a, uz dodatno korišćenje podataka iz *SILC* ankete iz 2013. godine, kako bi se dobila realnija slika za Srbiju. Dоследna OECD metodologija se zasniva na pretpostavci da nezaposleno lice prima naknadu za nezaposlenost, a s obzirom na to da većina nezaposlenih lica (njih 92%) u Srbiji ne prima naknadu za nezaposlenost u Srbiji, metodologija je prilagođena kako bi se dobili realniji podaci. Ova izmena je uticala na to da nalazi analize nisu direktno uporedivi sa podacima OECD-a za druge zemlje.

Da bi se zamka nezaposlenosti izračunala za Srbiju na uzorku koji pokriva *SILC* anketa neophodno je bilo postaviti nekoliko pretpostavki. Prva pretpostavka je da će nezaposleno lice raditi za određeni procenat prosečne zarade. Sa rastom prosečne zarade trebalo bi da raste i neto dobit koju domaćinstvo ima za tranziciju u zaposlenost. Ovo povećanje nije *pravolinijsko* zbog toga što sa rastom zarade pojedinac plaća i veće poreze, a često i gubi pravo na razne oblike socijalne pomoći. Dodatno, domaćinstva sa decom i bez dece imaju drugačije podsticaje prilikom traženja posla, odnosno roditelji sa decom, osim novca, sagledavaju i druge stavke koje se tiču usluga brige o deci.

Prema korišćenoj metodologiji, prihodi u naturi se ne uzimaju u obzir, već se posmatraju samo prihodi u novcu. Socijalna davanja i naknade koja ulaze u obračun prihoda su: naknada za slučaj nezaposlenosti, novčana socijalna pomoć, pomoć porodicama sa decom, kao i samohranim roditeljima, subvencije za grejanje i druge komunalne usluge. Ne uzimaju se u obzir sledeći prihodi: primanja na osnovu starosti, po osnovu prevremenog penzionisanja, po osnovu invaliditeta, bolesti, kao i primanja po osnovu povreda na radu, primanja na osnovu aktivnih mera na tržištu rada, otpremnine, primanja nezaposlenih koji su otpušteni kao tehnološki višak. Takođe, sva primanja jednokratnog tipa se ne uračunavaju u ukupne prihode, jer se smatra da ne utiču na ponašanje pojedinaca.

Ukupni rezultati uzimaju u obzir zamku nezaposlenosti na nivou svakog domaćinstva u okviru repre-

zentativnog uzorka lica/domaćinstava u SILC anketi. Rezultati analize uzimaju u obzir sledeće faktore: iznos najmanje neto zarade za koju bi nezaposleno lice pristalo da radi (rezervaciona zarada), iznos ukupne sume socijalne pomoći koje domaćinstvo ostvaruje, iznos ukupnog raspoloživog dohotka domaćinstva, kao i podatak o tome da li će domaćinstvo i dalje ostvarivati pravo na različite oblike socijalne pomoći ukoliko se lice zaposli, i ako hoće, koliko bi iznosio novi iznos socijalne pomoći.

REZULTATI ANALIZE

Rezervaciona neto zarada, odnosno najmanja neto zarada za koju bi nezaposleno lice u Srbiji pristalo da radi iznosi u proseku 27.539 RSD mesečno, odnosno 63% prosečne neto zarade¹

Rezervaciona zarada je u proseku veća za muškarce, što znači da bi nezaposleni muškarci pristali da rade za veći iznos nego nezaposlene žene – 30.159 RSD za muškarce i 25.822 RSD za žene. Posmatrano prema starosti, prosečna rezervaciona zarada raste do 35 godine, a opada nakon 50².

Očekivano, sa rastom obrazovnog nivoa, raste i rezervaciona zarada za koju bi nezaposleno lice pristalo da radi. Ipak, nalazi pokazuju da je čak i kod nezaposlenih lica koji imaju najviši nivo obrazovanja rezervaciona neto zarada manja od prosečne zarade u Srbiji. Sledeća tabela prikazuje prosečnu rezervacionu neto zaradu za koju bi nezaposleno lice pristalo da radi u narednom mesecu u odnosu na stečeni nivo obrazovanja.

Stečeni nivo obrazovanja	Rezervaciona neto zarada, RSD
Opšta populacija	27.539
Bez škole i nepotpuna osnovna škola	21.817
Osnovna škola (8 razreda)	23.435
Srednja škola u trajanju do tri godine	26.259
Četvorogodišnja srednja škola	28.834
Viša škola, prvi stepen fakulteta, specijalizacija posle srednje škole	32.305
Visoko obrazovanje, doktorske studije	36.908

Izvor: *Obračun autora na osnovu podataka SILC ankete*

¹ koja je u 2013. godini u Srbiji iznosila 43.932 RSD.

² Slični nalazi postoje i za Veliku Britaniju. Prema podacima Britanske panel ankete domaćinstava, muškarci, obrazovaniji i starija lica imaju veću rezervacionu zaradu (Brown and Taylor, 2009).

Najveći broj nezaposlenih lica u Srbiji ima podsticaja da se zaposli, jer tranzicijom u status zaposlenosti ostvaruju neto dobit.

Indikator zamka nezaposlenosti pokazuje kolika je neto dobit pojedinca/domaćinstva prilikom tranzicije iz nezaposlenosti u zaposlenost za određeni iznos rezervacione zarade. Prosečna vrednost zamke nezaposlenosti za Srbiju u 2013. godini iznosi 31%, što znači da prosečna neto dobit od zaposlenja iznosi 69% rezervacione bruto zarade³. Nema velikih razlika u minimalnoj i maksimalnoj prosečnoj vrednosti zamke nezaposlenosti prema tipu domaćinstva (razlika je oko 5 procentnih poena), a gotovo nikakve razlike nema ni u prosečnoj vrednosti zamke zaposlenosti prema polu (31,26% za muškarce i 31,22% za žene).

Prosečna vrednost zamke nezaposlenosti se ne razlikuje značajno prema nivou obrazovanja, iako je najveća za nezaposlena lica bez škole i sa nepotpunom osnovnom školom (38%), što znači da prilikom tranzicije u zaposlenost za rezervacionu zaradu, dobit koju će ostvariti iznosi 62% odgovarajuće bruto zarade. Prosečna vrednost indikatora iznosi 30% za lica sa završenom četvorogodišnjom srednjom školom, višom školom, kao i za visoko obrazovanje.

Za najveći broj nezaposlenih lica (njih 88,1%) zamka nezaposlenosti ima vrednost manju ili jednaku 50%. To znači da je za najveći broj lica neto korist od zaposlenja veća ili jednaka 50% bruto zarade, za koju bi lice pristalo da radi. Prosečna vrednost zamke nezaposlenosti za lica čija domaćinstva primaju DD i NSP je takođe značajno veća od proseka (iznosi 56%).

Prosečna vrednost zamke nezaposlenosti iznosi 70% ukoliko lice prima naknadu za nezaposlenost, što je skoro 40 procentnih poena veće u odnosu na prosek, ali je to i dalje ispod granične vrednosti od 100%. Ipak, treba imati u vidu da podaci iz SILC-a ukazuju da samo 8% nezaposlenih lica u Srbiji prima naknadu za nezaposlenost, što znači da se radi o malom broju lica/domaćinstava.

Relativno nisku vrednost zamke nezaposlenosti možemo objasniti potcenjenošću iznosa novčane socijalne pomoći i dečijeg dodatka u SILC-u u odnosu na administrativne podatke, a osim toga i niskom obuhvatnošću novčane socijalne pomoći (Žarković-Rakić, J. *et al*, 2015). Relativno nisku vrednost zamke nezaposlenosti možemo objasniti i činjenicom da ova analiza

³ Vrednost preko 100 implicira da je neto prihod pojedinca u statusu zaposlenosti manji nego u statusu nezaposlenosti, tj. da pojedinac nema dovoljno podsticaja da pređe u status zaposlenosti.

koristi podatke o rezervacionoj zaradi, a ne o očekivanoj zaradi, kao što je to slučaj kod OECD-a.

Nizak nivo zamke nezaposlenosti u Srbiji sugerise da *sistem socijalne zaštite u Srbiji (novčana socijalna pomoć i dečiji dodatak) nije destimulativan, jer je ukupan raspoloživi dohodak domaćinstva kada se lice zaposli veći od ukupnog raspoloživog dohotka domaćinstva kada je lice nezaposleno za datu rezervacionu zaradu.*

Ova analiza pokazuje da bi se za oko 80.000 smanjio broj domaćinstva koja koriste različite oblike socijalne pomoći ukoliko bi se nezaposlena lica zaposlila za rezervacionu zaradu tj. najmanju neto zaradu za koju bi nezaposleno lice u Srbiji pristalo da radi.

Ukoliko bi se nezaposlena lica zaposlila za rezervacionu zaradu, broj domaćinstva koji su korisnici dečijih dodataka (DD) bi se smanjio za 40%, tj. za 64.000 domaćinstava. Broj korisnika novčane socijalne pomoći (NSP) bi se smanjio za 11%, tj. 7.500 domaćinstava manje bi primalo NSP. Ukoliko bi se za rezervacionu zaradu zaposlila nezaposlena lica iz domaćinstava koja su primala i NSP i DD, smanjio bi se broj korisnika ove dve usluge za 41%, tj. NSP i DD bi primalo oko 9.000 domaćinstava manje.

Odnos rezervacione zarade i ukupnog raspoloživog dohotka domaćinstva (u statusu nezaposlenosti) u proseku iznosi 1,6 (2,82 za lica čija su domaćinstva korisnici NSP; 2,31 ukoliko domaćinstvo prima i NSP i DD). Iako bi nezaposleno lice ostvarilo značajnu finansijsku korist ukoliko bi se zaposlilo za rezervacionu zaradu, na tržištu rada nema dovoljno poslova koja bi nezaposlenim licima omogućila da rade za rezervacionu tj. minimalnu neto zaradu za koju bi nezaposleni u Srbiji prihvatili zaposlenje. Iako znatno niža od prosečne zarade, najmanja neto zarada za koju bi nezaposleno lice u Srbiji pristalo da radi (rezervaciona zarada) ne obezbeđuje nezaposlenim licima da se zaposle. Pored nedostatka poslova, tome verovatno doprinosi nepodudaranje kvalifikacija koje se traže i kvalifikacija koje se nude na tržištu rada.

RELEVANTNOST ANALIZE: VEZA SA POLITIKAMA EU, UN I STRATEŠKIM OKVIROM SRBIJE

U pogledu performansi tržišta rada Srbija izrazito ostaje za Evropskom unijom jer je cela prethodna decenija obeležena *rastom bez zaposlenosti*, te je registrovano dramatično pogoršanje svih osnovnih indi-

katora tržišta rada koji se odlikuju visokom stopom nezaposlenosti i neaktivnosti.

Evropska komisija u izveštaju o napretku Srbije konstatuje da je tokom 2015. godine došlo je do smanjenja stope nezaposlenosti i neformalne zaposlenosti, ali i da je polovina od ukupnog broja nezaposlenih mlađa od 35 godina, što ukazuje na prioritete u rešavanju problema nezaposlenosti u Srbiji. Evropska komisija konstatuje da je procenat mladih koji nisu zaposleni, ne obrazuju se niti obučavaju, i dalje je visok – 18,6%, iako se blago smanjuje.

Siromaštvo u Srbiji ostaje na visokom nivou, kako izraženo u apsolutnom smislu, tako i *relativno* izraženo i bez obzira na primenjen metodološki koncept, nema značajnih razlika u profilu siromašnih prema konceptu apsolutnog i relativnog siromaštva. Na osnovu ovog nalaza, u nacrtu *Programa reformi politika zapošljavanja i socijalne politike (ESRP)* stoji da tri elementa odlučujuće određuju životni standard u Srbiji: radni status, nizak nivo obrazovanja i prebivalište izvan urbanih centara.

Zbog toga je jedan od glavnih ciljeva ESRP-a **smanjenje opšte stope neaktivnosti i povećanje stope zaposlenosti**, što će se postići, između ostalog, umnjenjem negativnih podsticaja za zapošljavanje preuređenjem uslova korišćenja prava na NSP uz propisivanje mehanizama jačeg povezivanja centara za socijalni rad i NSZ i povezivanje sa merama koje NSZ sprovodi u cilju aktiviranja i zapošljavanja korisnika novčane socijalne pomoći. Pored toga ESRP predviđa i **unapređenje propisa koji regulišu aktivaciju korisnika NSP**, što bi trebalo da predstavlja prvi korak u pravcu integrisanih usluga za najsiromašnije, kako u pogledu zapošljavanja/radnog angažovanja, tako i u pravcu povratka mladih u proces obrazovanja i uključivanje u programe dokvalifikacije i prekvalifikacije. Ova analiza daje dodatne informacije koje doprinose rešavanju navedenih pitanja.

Rezultati ove analize odnose se na sledeće ciljeve održivog razvoja UN-a:

*Cilj 1 : okončati siromaštvo svuda
i u svim oblicima,*

*Cilj 8: promovisati inkluzivan i održiv
ekonomski rast, zaposlenost
i dostojanstven rad.*

Upotreba podataka iz SILC ankete za izračunavanje zdravih godina života

Da li se produžavanjem života produžava i život u zdravlju?

Jelena Stojilković Gnjatović, Dragana Paunović Radulović i Natalija Mirić

Analiza *Upotreba podataka iz SILC ankete za izračunavanje zdravih godina života* jedna je od 11 sekundarnih analiza koje su kreirane u okviru **Programa podrške razvoju istraživačkih kadrova iz oblasti društvenih nauka – sekundarne analize podataka dobijenih kroz istraživanje Anketa o prihodima i uslovima života – SILC**.

Sprovođenje Programa inicirao je i podržao Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (SIPRU), uz podršku Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), a u saradnji sa Republičkim zavodom za statistiku (RZS). Republika Srbija sprovodi istraživanje *SILC* od 2013. godine, čime se pridružuje članicama Evropske unije (EU) u praćenju životnog standarda, socijalne uključenosti i nejednakosti. Analizom mikropodataka iz *SILC*-a kao primarnom analitičkom izvoru, kroz 11 sekundarnih analiza daje se doprinos unapređenju procesa donošenja relevantnih politika socijalnog uključivanja, zasnovanih na podacima. Više informacija o samom Programu i kreiranim analizama možete pronaći na internet stranici Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije www.socijalnoukljucivanje.rs.

Produženje očekivanog trajanja života predstavlja jedno od bitnijih civilizacijskih dostiguća, a izazovi koje duži životni vek nameće tiču se funkcionisanja javnih politika – pre svega sistema penzijskog i invalidskog osiguranja i sistema socijalne i zdravstvene zaštite. Velike demografske promene ogledaju se u smanjenju uticaja bioloških i povećanju uticaja socio-ekonomskih faktora na oblikovanje glavnih demografskih komponenti.

Važno pitanje koje se javlja u vezi sa produženjem očekivanog trajanja života jeste zdravstveno stanje sve starijih stanovnika, tj. pitanje da li godine provode u dobrom zdravlju ili u nemoći i bolesti. Zbog toga izračunavanje zdravih godina života, koje je i glavni cilj ove analize, postaje sve potrebnije, što nam omogućava Anketa o prihodima i uslovima života (*SILC*) u kombinaciji sa tablicama mortaliteta.

Merenje očekivanog trajanja života koje u sebi sadrži i zdravstveni aspekt razvija se kao koncept od 60-ih godina 20. veka, a Svetska zdravstvena organizacija (SZO) je 2001. godine publikovala prve procene očekivanog trajanja života provedenog u zdravlju. Počev od 2004. *SILC* pruža harmonizovane podatke (posebno od

2008. godine kada je metodologija ujednačena), te je omogućeno računanje pokazatelja očekivanog trajanja života u dobrom zdravlju korišćenjem uporednih metoda u svim zemljama u kojima se *SILC* sprovodi. Ovi podaci pomažu unapređivanju planiranja u oblasti zdravstvene, socijalne i fiskalne politike.

OBRAZLOŽENJE METODOLOGIJE

Postoji više metoda za izračunavanje očekivanog trajanja života u dobrom zdravlju, a najčešće korišćen metod jeste tzv. *Salivenov metod*, razvijen sedamdesetih godina 20. veka, i opšte prihvaćen od strane SZO i Euro-REVES tima. Ova metoda je relativno jednostavna: koristi podatke koji su dostupni i nezavisna je od veličine i starosne strukture određene populacije.

Metodologija podrazumeva kombinovanje dva izvora podataka – podataka o mortalitetu i podataka o morbiditetu, odnosno tablica mortaliteta i odgovora na pitanje o samoocenjenom zdravstvenom stanju iz *SILC* ankete koje glasi: *da li ste bili sprečeni da obavljate uobičajene aktivnosti iz zdravstvenih razloga tokom najmanje šest poslednjih meseci?*

REZULTATI ANALIZE

Ranija istraživanja pokazuju da je najveći porast dužine trajanja života muškaraca i žena u Srbiji zabeležen u periodu između popisa 1953. i 1961. godine, pa je vrednost očekivanog trajanja života na rođenju porasla za 5,73 godine za muškarce, odnosno 6,12 za žene.

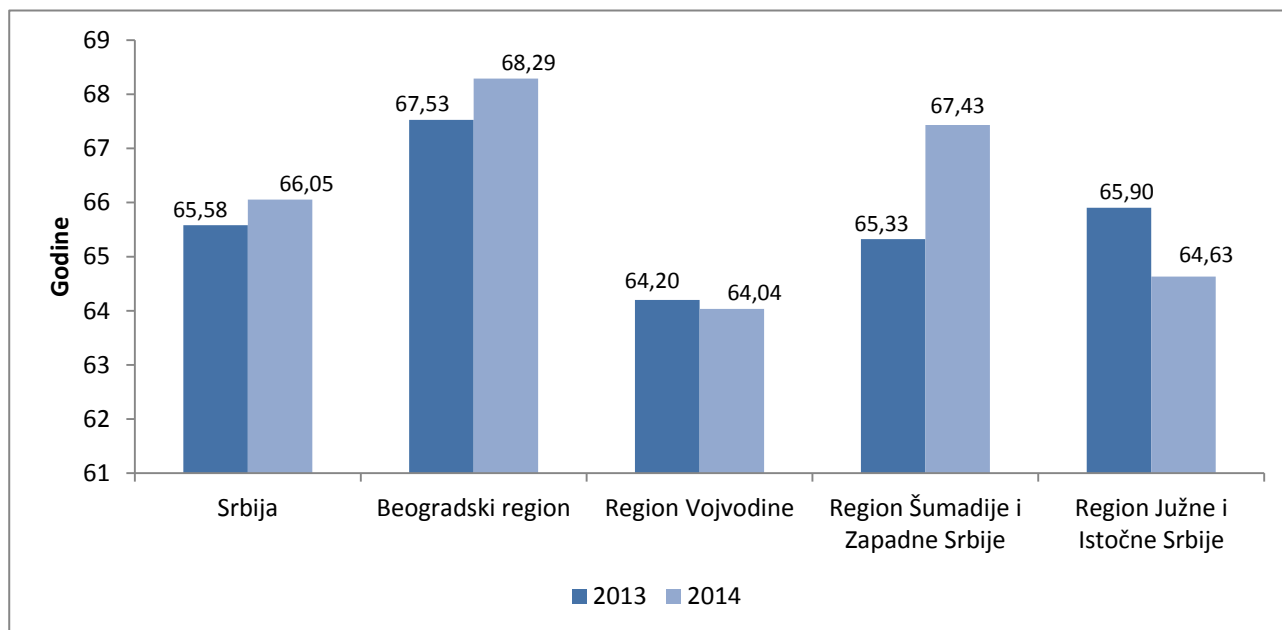
U narednom međupopisnom periodu (1961–1971) nastavlja se trend rasta, ali su uočljive razlike po polu – vrednost očekivanog trajanja života kod žena je veća za 4,27, dok je kod muškaraca porast nešto manji (2,58). Najmanji porast (0,77) za žene zabeležen je u periodu 1981–1991, kada se prvi put dešava da je u desetogodišnjem periodu vrednost očekivanog trajanja života za muškarce opala za 0,32 godine. Prema rezultatima poslednjih tablica mortaliteta može se zaključiti da je srednje trajanje života stanovništva Srbije u porastu u odnosu na sve ranije posmatrane periode.

Izračunavanjem zdravih godina života Srbija se pridružila grupi država EU koje prate kretanje ovog pokazatelja na osnovu SILC-a. Prvi dostupni podaci za 2013. i 2014. godinu pokazuju da se Srbija sa vrednošću indikatora zdravih godina života od 65,7 godina u 2013. godini nalazi na relativno visokom rangu, odnosno u vrhu država EU, zajedno sa Bugarskom, Grčkom i Maltom. Nasuprot tome, posmatrana u odnosu na zemlje

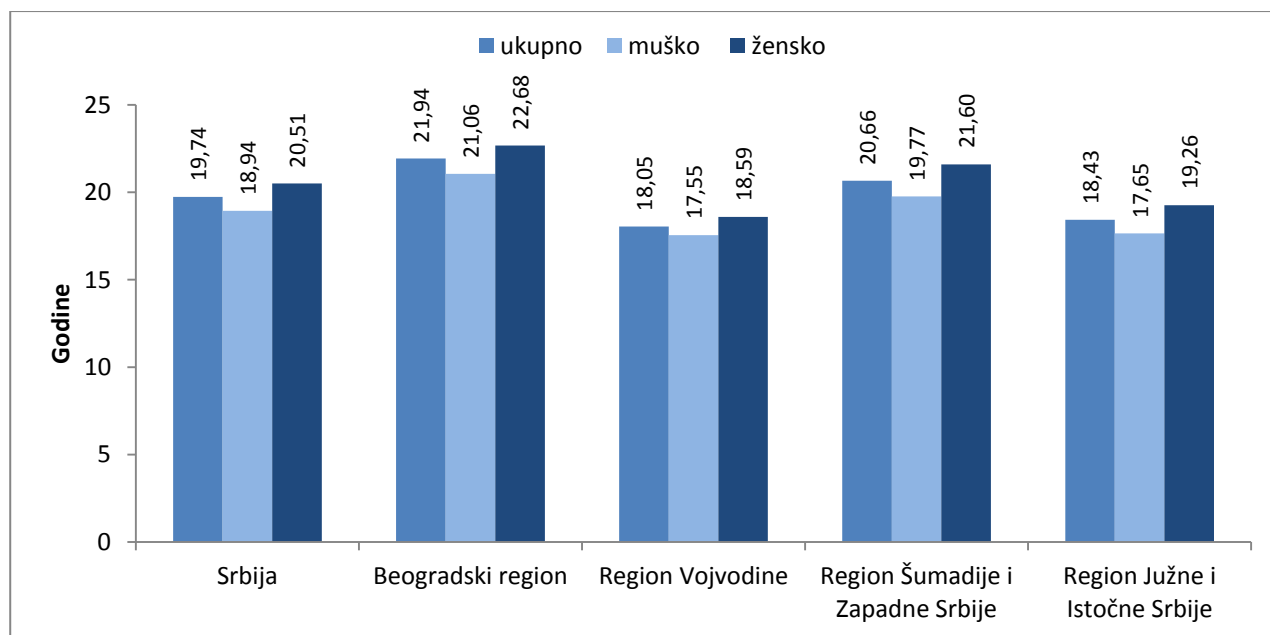
EU (sa 75,3 godina) Srbija bi bila peta u rangu zemalja sa najnižim očekivanim trajanjem života na rođenju, ispred Bugarske, Rumunije, Litvanije i Letonije. Jaz između očekivanog trajanja života na rođenju i zdravih godina života na rođenju u EU-28 u proseku iznosi 19,2 godine i značajno je viši u odnosu na Srbiju. U Srbiji razlika između prosečnog životnog veka i godina života provedenih u dobrom zdravlju iznosi 9,7 godina za 2013. i, ukoliko bi se rangirala u odnosu na zemlje EU, Srbija bi imala najmanji jaz između ta dva pokazatelja, iza Malte i Bugarske.

Razlike između očekivanog trajanja života muškaraca i žena prenose se i na zdrave godine života zbog metodološke uslovljenosti ova dva pokazatelja, ali ipak treba istaći da je taj jaz manji kada su zdrave godine života u pitanju, što se karakteristično i za druge evropske zemlje.

Ovakav rezultat je posledica toga što žene žive duže, pa je samim tim veća verovatnoća da će živeti u lošijem zdravstvenom stanju, kao i zbog subjektivnog kriterijuma prilikom izjašnjavanja o zdravstvenom stanju – žene se izjašnjavaju nepovoljnije po pitanju svog zdravlja u odnosu na muškarce (Matković, Krstić, Mijatović, 2015).

Zdrave godine života na rođenju, prema regionima, 2013. i 2014. godine

Zdrave godine života u starosti od 50 godina, prema polu i regionu (2014)

Stanovništvo Srbije još uvek nije dostiglo vrednosti očekivanog trajanja života koje su karakteristične za razvijene evropske zemlje. Ipak, povoljna procena zdravlja ispitanika iz SILC-a može značiti da građani Srbije drugačije vrednuju svoje zdravlje, što u nekoj meri može da zavisi od mentaliteta ispitanika, informisanosti o zdravstvenim uslugama koje su na raspolaganju (i njihove dostupnosti), kao i od očekivanja od zdravstvenog sistema. Bitna je i formulacija pitanja koje se koristi za izračunavanje zdravih godina života, kojom se traži odgovor o sprečenosti obavljanja svakodnevni aktivnosti u poslednjih šest meseci. Uzroci smrtnosti u Srbiji pokazuju da je udeo onih koji umiru od kardiovaskularnih bolesti izuzetno visok, pa se postavlja pitanje koliko stanovnici koji boluju od navedenih bolesti smatraju svoju bolest preprekom za svakodnevno funkcionisanje. U svetskim razmerama jedna od najbitnijih promena u mortalitetu se odnosi na promenu u uzrocima smrtnosti – prelazak od infektivnih bolesti kao dominantnih ka hroničnim bolestima, koje su karakteristika modernog društva.

Regionalno posmatrano, najpovoljnije pokazatelje zdravih godina života ima Beogradski region (i po polu i po starosti), dok je najnepovoljnija situacija u regionu Vojvodine, što je logično ako se uzme u obzir da je i ukupno očekivano trajanje života u ovom regionu najniže. Zdravstveno stanje „starijih radnika“, odnosno stanovnika starijih od 50 godina posebno je značajno ako se uzmu u obzir izuzetno niske stope

aktivnosti starijeg stanovništva, kao i veliki tranzicioni šokovi kroz koje su prošli baš ovi stanovnici.

Analiza pokazuje da oni koji su ušli u šestu deceniju života mogu da očekuju još 20-ak godina života bez velikih zdravstvenih teškoća. Naravno, važno je naglasiti da žene mogu očekivati oko dve godine dužeg zdravog života u odnosu na muškarce (20,51 prema 18,94). Regionalne razlike postoje, pa u Beogradskom regionu stariji radnici najduže žive, a pogotovo žene. Nešto niže vrednosti su zastupljene u regionu Šumadije i Zapadne Srbije, dok su za region Južne i Istočne Srbije i region Vojvodine najniže zdrave godine života u starosti od 50 godina.

Srbija je u rangi zemalja u kojima pripadnici oba pola starijih od 65 godina mogu da očekuju da će veći deo svog preostalog života provesti u dobrom zdravlju, sa malim razlikama između muškaraca i žena. Rodni jaz u zdravim godinama života u 65–69 godini u EU, kao i u Srbiji, potpuno je zanemarljiv.

Sa povećanjem starosti smanjuje se udeo života koji stanovnici provode u dobrom zdravlju, da bi u starosti preko 85. godine gotovo polovinu preostalog života provedeli u lošem zdravstvenom statusu. Ukoliko se uporedi udeo života koji je protekao u dobrom zdravlju između muškaraca i žena, primećuje se trend kakav postoji i u većini zemalja EU. Naime, muškarci u proseku provedu veći deo svog života u dobrom zdravlju, za razliku od žena kod kojih sa porastom

starosti raste proporcija života provedena u lošem zdravlju.

Očekivano trajanje života na rođenju kontinuirano raste kako u EU, tako i u Srbiji. Produženje životnog veka u periodu od 2000. do 2013. godine u EU i Srbiji za skoro četiri godine može se prevashodno pripisati unapređenju zdravstvenog servisa i medicine u pravcu sprečavanja i lečenja najčešćih uzročnika smrti, pre svega kardiovaskularnih bolesti, kojima su najviše skloni upravo oni koji najviše umiru i koji su sve brojniji, a to su stariji¹. Estonija je država koja je najviše postigla na planu produženja životnog veka u ovom periodu (za 6,4), zatim slede Hrvatska (za 5 godina), Mađarska, Srbija i Rumunija (za 4 godine), dok su na drugoj strani Litvanija i Bugarska manje postigle na ovom polju (oko 2 godine). Ovo ukazuje na činjenicu da je „prostor“ za delovanje u pravcu suzbijanja najčešćih uzročnika smrti i samim tim rasta očekivanog trajanja života veći u zemljama Centralne i Istočne Evrope, uključujući i Srbiju.

Jaz između očekivanog trajanja života na rođenju i zdravih godina života na rođenju u EU-28 iznosi 19,2. U deset država članica EU ovaj jaz prelazi čak 20 godina, a najviši je u Finskoj (24,4) i Nemačkoj (23,5). Na drugoj strani se izdvajaju Malta (9,8) i Bugarska (10,4) u kojima je jaz dvostruko manje izražen. Posmatrajući Srbiju u evropskom okruženju, može se zaključiti da je razlika između prosečnog životnog veka i godina života provedenih u dobrom zdravlju u našoj zemlji najmanja (9,7).

Povećanjem očekivanja od zdravstvenog sistema dobijaju se realnije procene subjektivnog zdravlja pošto se za zdrave godine života u Srbiji može reći da su precenjene; ovo je slučaj i sa drugim evropskim zemljama u kojima se kratko živi, a očekivanje od zdravstvenog sistema nije visoko. Kao preporuku za zdravstvenu politiku, a u vezi za podacima o očekivanom trajanju života i zdravim godinama života u Srbiji, treba izdvojiti rad na kontinuiranom podizanju svesti o kvalitetu i dostupnosti zdravstvene zaštite.

RELEVANTNOST ANALIZE: VEZA SA POLITIKAMA EU, UN I STRATEŠKIM OKVIROM SRBIJE

Pored već pobrojanih izazova, *Program reformi politika zapošljavanja i socijalne politike* (ESRP) ističe da je „stopa zavisnosti starijeg stanovništva² u 2011. godini iznosila 25,5%, sa projekcijama dostizanja vrednosti od 36,3% u 2041. godini“. Osim toga, Vlada Srbije kroz ESRP ukazuje da su stari u seoskim područjima pod višestrukim rizikom ranjivosti (starost, siromaštvo, isključenost), „što dovodi do otežane pristupačnosti zdravstvenim uslugama (zdravstvene stanice i ambulate u udaljenim područjima se zatvaraju zbog depopulacije i migracija selo-grad, a službe kućne nega i pomoći ne mogu biti formirane zbog malog broja stanovnika“.

Zdrave godine života su se pokazale kao faktor produktivnosti u smislu ekonomske politike, pa ne čudi što je porast zdravih godina života jedan od glavnih ciljeva evropske zdravstvene politike. Osim toga, poboljšanjem zdravih godina života ne utiče se samo na živote pojedinaca nego i na nižu javnu potrošnju na zdravstvo. Zdrave godine života starijih radnika mogle bi da posluže kao orijentir prilikom formulisanja budućih politika. Primera radi, povezivanje promena u očekivanom trajanju života sa penzionim pragom zagovara se u više zemalja, dok pojedini stručnjaci naglašavaju da je najcelishodnije za tu namenu koristiti zdrave godine života, jer one odražavaju kapacitet pojedinaca da rade.

Rezultati ove analize odnose se na sledeće ciljeve održivog razvoja UN-a:

*Cilj 1 : okončati siromaštvo svuda
i u svim oblicima i*

*Cilj 3: obezbediti zdrav život i promovisati
blagostanje za ljude svih generacija.*

¹ OECD (2015): *Cardiovascular Disease and Diabetes: Policies for Better Health and Quality of Care*, Paris: OECD Publishing.

² Pokazuje broj starijih od 65 godina na 100 radno sposobnih stanovnika (15-64) i zapravo ističe potencijal zemlje za suočavanje sa ekonomskim posledicama starenja.

Tranzicija mladih ka tržištu rada: nejednakosti i izazovi

Kakve su šanse mladih na tržištu rada u Srbiji?

Dragan Stanojević

Analiza *Tranzicija mladih ka tržištu rada: nejednakosti i izazovi* jedna je od 11 sekundarnih analiza koje su kreirane u okviru **Programa podrške razvoju istraživačkih kadrova iz oblasti društvenih nauka – sekundarne analize podataka dobijenih kroz istraživanje Anketa o prihodima i uslovima života – SILC**. Sprovođenje Programa inicirao je i podržao Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (SIPRU), uz podršku Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), a u saradnji sa Republičkim zavodom za statistiku (RZS).

Republika Srbija sprovodi istraživanje *SILC* od 2013. godine, čime se pridružuje članicama Evropske unije (EU) u praćenju životnog standarda, socijalne uključenosti i nejednakosti. Analizom mikropodataka iz *SILC*-a kao primarnom analitičkom izvoru, kroz 11 sekundarnih analiza daje se doprinos unapređenju procesa donošenja relevantnih politika socijalnog uključivanja, zasnovanih na podacima. Više informacija o samom Programu i kreiranim analizama možete pronaći na internet stranici Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije www.socijalnoukljucivanje.rs.

Ovaj rad ima za cilj da istraži nejednakost šansi na tržištu rada na osnovu resursa kojima mlade osobe raspolažu (obrazovanja, materijalnog stanja, zdravstvenog stanja), mesta u kome žive (regiona i razlika između mesta različite gustine naseljenosti) i drugih uloga u kojima se nalaze (u prvom redu roditeljske). Analiza se direktno bavi jednakošću šansi koje garantuju da će potencijali (talenti) biti iskorišćeni na adekvatan način i posredno se bavi usklađenošću znanja i veština i potreba poslodavaca. Analiza se bavi jednim od gorućih problema srpskog društva – visokom stopom nezaposlenosti mladih koja prelazi 40% (stopa nezaposlenosti u EU je duplo manja – 20%).

OBRAZLOŽENJE METODOLOGIJE

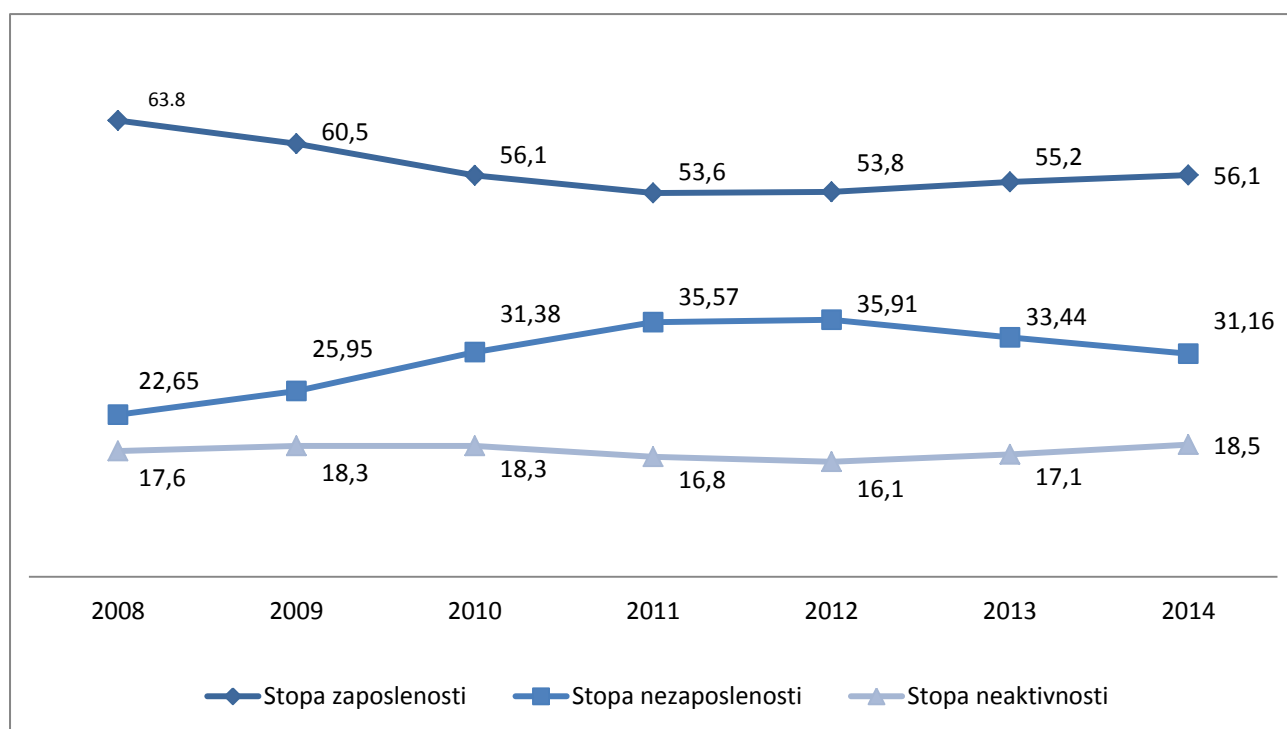
Ova analiza prati tranziciju mladih od obrazovanja ka tržištu rada i dinamiku samog tržišta na osnovu baza podataka *Ankete o radnoj snazi (ARS)* u periodu od 2008. do 2014. godine i *SILC* ankete u periodu 2013. i 2014. godine. Na osnovu ARS se prate trendovi zaposlenosti, nezaposlenosti, neaktivnosti, sigurnosti zaposlenja, ostvarenosti radničkih prava u odnosu na nivo obrazovanja mladih koji su izašli iz procesa obrazovanja (u poslednjih 5 godina), dok su serije podataka analizirane za period od sedam godina. *SILC* anketa ima panel dizajn koji omogućuje posmatranje

procesa na nivou promena koje ostvaruju pojedinci u periodu između istraživanja.

REZULTATI ANALIZE

Mladi u Srbiji suočavaju se sa prolongiranjem i neizvesnom tranzicijom od obrazovanja ka tržištu rada, posebno usled produbljivanja ekonomske krize. Prvi problem u prelasku iz sistema obrazovanja u sferu rada je veoma visoka stopa nezaposlenosti odmah po završetku obrazovanja (svega trećina mladih uspe da dođe do nekog posla), ali i nakon pet godina kada tek nešto više od polovine mladih ima posao. Da se ne radi o strukturnim oblicima nezaposlenosti otkrivaju analize o veoma visokom učešću dugoročne nezaposlenosti u celom posmatranom periodu koje sugerišu da značajan broj mladih do posla ne može da dođe jer na strani tražnje nema dovoljno radnih mesta.

Ispod polovine mladih uspe da pronađe bilo kakav posao u prve dve godine nakon završetka obrazovanja, a tek nešto iznad polovine mladih ima posao pet godina nakon završetka obrazovanja. Gotovo dve trećine mladih koji su tražili posao u 2014. godini nezaposleni su duže od godinu dana. Sa povećanjem nivoa obrazovanja opada nivo dugoročne nezaposlenosti i ova pravilnost je prisutna u celom posmatranom periodu (izuzev 2008. godine).

Stope zaposlenosti, nezaposlenosti i neaktivnosti mladih (15-35 godina) koji nisu u procesu obrazovanja (ARS)

U međusobnom poređenju mladih prema nivou obrazovanja, podaci ukazuju da najbrže do posla nakon završetka školovanja (u prve dve godine) dolaze mladi koji su završili tercijarno obrazovanje, zatim mladi koji imaju završen neki od zanata (III stepen), nešto je teže onima sa srednjom školom, dok je najmanje među zaposlenima onih koji nemaju kvalifikacije, odnosno onima sa ili bez osnovne škole.

Efekti ekonomske krize počeli su da se osećaju od 2009. godine, da bi dostigli vrhunac između 2012. i 2013. godine. Od 2013. godine sledi veoma blag trend povećanja stope zaposlenosti mladih i postepenog smanjenja nezaposlenosti. Međutim, analiza pokazuje da nešto viši stepen zaposlenosti (i pad nezaposlenosti) ima svoju cenu u tipu posla koje mladi obavljaju, uslovima rada i prava koja ostvaruju na tim poslovima.

Porast rada na određeno vreme kao i rad u sezonskim i povremenim radnim angažmanima primetan je na svim nivoima obrazovanja, a udvostručio se kod mladih sa tercijarnim i četvorogodišnjim obrazovanjem (2008-2014). Ipak, sa povećanjem nivoa obrazovanja opada i značaj sezonskih i povremenih poslova, a raste učešće poslova na neodređeno ili određeno vreme.

Sa rastom nivoa obrazovanja raste i zaposlenost mladih u državnom sektoru, tako da 2014. godine svaka dvadeseta mlada osoba koja ima osnovnu školu radi u

ovom sektoru, ali zato svaka treća sa diplomom fakulteta. Tokom posmatranog perioda dolazi do smanjenja relativnog učešća radne snage zaposlene u državnom sektoru i rast u privatnom sektoru. Za mlade koji su završili samo osnovnu školu, u prvoj godini nakon izlaska iz obrazovnog procesa dostupni su samo poslovi u privatnom sektoru i to kako u registrovanim, tako i u neregistrovanim firmama. Zabrinjava podatak da se pozicija ove populacije mladih ne menja u pravcu sigurnije zaposlenosti ni nakon pet godina od izlaska iz školskog sistema. Važno je napomenuti da su ekonomska kriza i mere štednje značajno pogodile i mlade sa tercijarnim nivoom obrazovanja. Nivo dugoročne nezaposlenosti visokoobrazovanih mladih se od 2009. do 2013. godine povećao za više od 20 procentnih poena, a jedan od razloga je ograničavanje zapošljavanja u javnom sektoru koji je mladima sa diplomom veoma važna *destinacija*.

Primetan je generalni trend povećanja zapošljavanja u neregistrovanim firmama, uključujući i mlade sa visokim obrazovanjem (tokom 2013. i 2014. godine), iako je važno napomenuti da sa rastom obrazovanja opada učešće mladih koji rade u privatnim neregistrovanim preduzećima.

Analiza pokazuje da se sa smanjenjem nivoa obrazovanja mladih smanjuju i ostvarena prava koja proističu iz rada. U najnezavidnijoj poziciji su mladi sa (ili bez) osnovnim obrazovanjem. Međutim, obespravljeno

nost u svim obrazovnim kategorijama raste, dok poslednje dve godine predstavljaju godine značajnog smanjenja ostvarivanja prava koja proističu iz važećeg radnog zakonodavstva u Republici Srbiji.

Procenat mladih koji na početku radnog staža nisu ostvarili pravo na prihod povećao se sa 1.7% (u 2010) na 17.6% (u 2014. godini). Slična je situacija i sa penzijskim osiguranjem, koje 2010. nije ostvarivalo 24.2%, a 2014. godine čak 52.5% mladih koji su tek izašli iz procesa školovanja. Prava koja je najteže ostvariti u radu su plaćeno bolovanje i plaćeni odmor.

Istraživanje je pokazalo da su regionalne nejednakosti prisutne i da se beogradski region izdvaja kao tržište rada sa više mogućnosti i sigurnijim zaposlenjem. U beogradskom regionu je značajnije bolja struktura radne snage, niže su stope (dugoročne) nezaposlenosti, više je stabilnijih radnih angažmana i posledično viši stepen ostvarenosti radničkih prava. U Beogradu je 2014. godine skoro dvostruko više onih sa terciarnim obrazovanjem nego u drugim regionima i istovremeno dvostruko niže učešće mladih koji imaju samo osnovnu školu (ili ni O.Š). Podaci ukazuju da su posebno pod rizikom od (dugoročne) nezaposlenosti mladi u regionu južne i istočne Srbije. Vojvođanski region se izdvaja kao region relativno nepovoljne strukture zaposlenja, jer je u njemu najmanje stalnih zaposlenja za mlade, ali i značajno višeg udela sezonskih i povremenih poslova.

Nejednakosti su prisutne i u odnosu na pol mlade osobe. Rodna segregacija se manifestuje u višim stopama nezaposlenosti i neaktivnosti žena tokom celog ana-

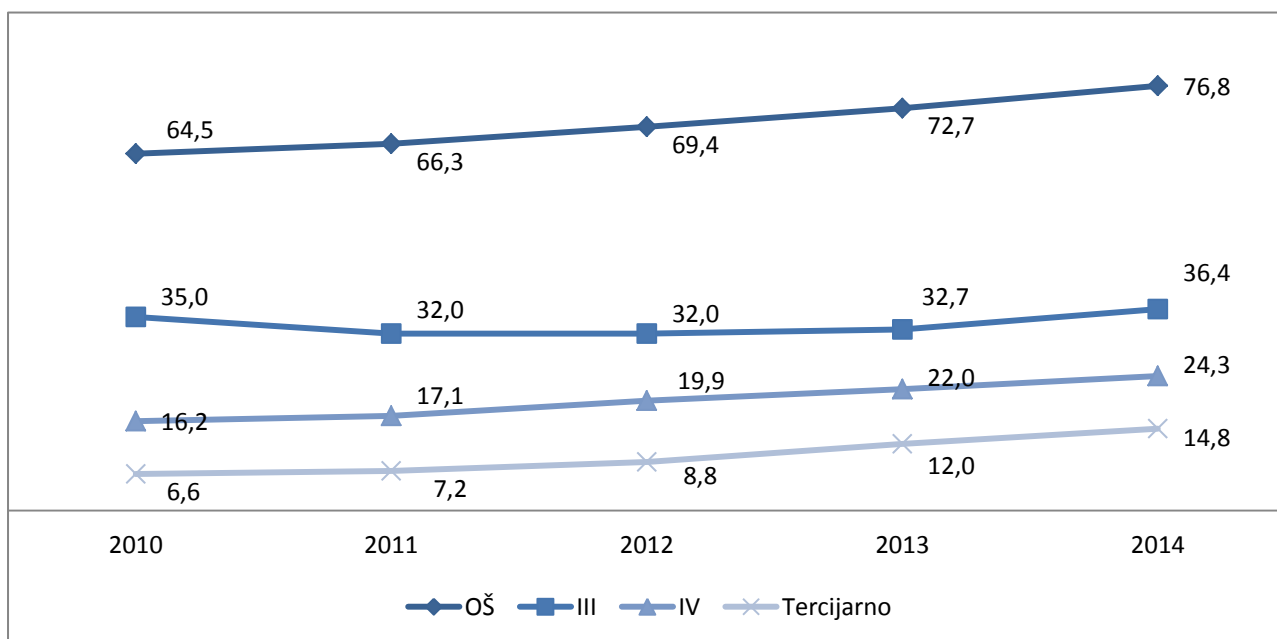
liziranog perioda (2008-2014). Muškarci su nešto češće uspevali da iz nezaposlenih pređu u status zaposlenih, ali su zato podjednake šanse oba pola da posao zadrže (ili izgube).

U istraživanju nije potvrđeno da ulazak u roditeljsku ulogu sa sobom nosi neposredno promene pozicija mladih na tržištu rada. Iako ovaj rezultat na prvi pogled deluje optimistično, on najverovatnije ukazuje da se usklađivanje posla i roditeljstva planira duže, tako da se asimetrija na tržištu javlja kao deo strategija mladih roditelja u anticipaciji rizika, a ne kao neposredna posledica ulaska u ulogu roditelja.

PREPORUKE

Prilikom analize različitih programa koji za cilj imaju zapošljavanje mladih u EU, *O'Reilly et al* zaključuju da se posledice odložene radne tranzicije prepoznaju u smanjenju daljih aspiracija mladih, padu samopoštovanja, promeni vrednosti, rastu skepse prema političkoj sferi, ali i promeni reproduktivnog ponašanja (odlaganje ili odustajanje od braka i roditeljstva). Upravo zato je važno osigurati brzu tranziciju od obrazovanja ka radu, koja bi imala za cilj iskorišćavanje punih potencijala, ali i razvijanje ličnosti mladih. Nalazi ove analize upućuju na sledeće preporuke:

1. Formirati pakete mera kojima bi se unapredio proces učenja i sticanje veština (oblast obrazovanja):
 - a. Razvijanje znanja i veština koje odgovaraju potrebama tržišta rada. Uspostavljanje, proši-

Ne ostvaruju pravo na plaćeno bolovanje prema nivou obrazovanja – mladi 15-35 (ARS)

renje i unapređivanje saradnje između sistema srednjeg i visokog obrazovanja i poslodavaca u privatnom i javnom sektoru. Poseban deo bi trebalo da bude razvijanje *preduzetničkih veština* kod mladih tokom školovanja.

b. Razvijanje programa *doškolovanja, treninga i preobuka*. Imajući u vidu da pod uticajem novih tehnologija, veštine i znanja sa kojima mladi ulaze na tržište rada zastarevaju, neophodno je osigurati podršku doživotnom usavršavanju. Takođe, treba posebno organizovati programe stručnog osposobljavanja još uvek značajnog broja mladih bez ikakvih kvalifikacija koji su napustili proces obrazovanja.

2. Razviti paket mera u cilju poboljšanja situacije mladih koji su uključeni u tržište rada (oblast privrede):

a. *Start-up krediti, subvencije i razvojni fond* za preduzetnike. Ove mere imaju za cilj da pruže podršku za mlade preduzetnike. Poželjno je obezbediti i mentorsku i supervizorsku podršku mladim preduzetnicima, a u okviru već postojećih mera bi bilo poželjno obezbediti obaveznu kvotu za mlade preduzetnike.

b. *Pripravnički staž*. Neophodno je proširiti podršku pripravničkom stažu u javnim i privatnim preduzećima. Razvijati programe sticanja iskustva odmah nakon završetka obrazovanja, čak iako to ne vodi direktnom zapošljavanju. Na taj način se podižu šanse mladoj osobi da ostane u struci i brže ostvari radni odnos.

3. Unaprediti mere kojima se osiguravaju prava na osnovu rada (oblast rada i socijalne zaštite):

a. Poboljšanje kontrole uslova rada i ostvarivanja prava koje proizilaze iz rada. Podaci ove analize ukazuju da se rizici sa kojima se mladi na tržištu rada suočavaju uvećavaju i da fleksibilizaciju ne prati sigurnost, već sve manje šansi da mladi ostvare prava koja im po zakonu pripadaju. Posebno treba voditi računa o pravima koja omogućavaju tranziciju mladih u porodičnom domenu, jer se finansijska izvesnost (u smislu sigurnosti prihoda i radnih angažmana) pokazuje kao veoma značajna za planiranje porodice.

a. *Javni radovi*. Ove mere neretko predstavljaju jedinu šansu za mlade bez kvalifikacija u

veoma ugroženim opštinama. Deo ovih aktivnosti pruža mogućnost sticanja određenih veština i makar privremene zarade.

4. Pokretanje mera kojima se podstiče međusektorsko povezivanje:

a. *Mere informisanja mladih* o školskim programima, vannastavnim programima i potrebama poslodavaca.

b. *Mere podrške udruženjima* koje se bave karijernim vođenjem (NVO, karijerni centri).

RELEVANTNOST ANALIZE: VEZA SA POLITIKAMA EU, UN I STRATEŠKIM OKVIROM SRBIJE

U pogledu performansi tržišta rada Srbija izrazito zaostaje za EU jer je cela prethodna decenija obeležena *rastom bez zaposlenosti*, te je registrovano dramatično pogoršanje svih osnovnih indikatora tržišta rada koji se odlikuju visokom stopom nezaposlenosti i neaktivnosti.

Evropska komisija u izveštaju o napretku Srbije konstatuje da je tokom 2015. godine došlo je do smanjenja stope nezaposlenosti i neformalne zaposlenosti, ali i da je polovina od ukupnog broja nezaposlenih mlada od 35 godina, što ukazuje na prioritete u rešavanju problema nezaposlenosti u Srbiji. Evropska komisija posebno konstatuje da je procenat mladih koji nisu zaposleni, ne obrazuju se niti obučavaju, i dalje je visok – 18,6%, iako se blago smanjuje.

Program reformi politika zapošljavanja i socijalne politike (ESRP) prepoznaje problem visoke nezaposlenosti i neaktivnosti mladih i kaže da su mladi (15-24) jedina veća demografska grupa koja praktično nije učestvovala u oporavku tržišta rada u protekle dve godine. Takođe, ESRP navodi da je kod mladih naglašena obeshrabrenost, koja je posledica male verovatnoće da će naći posao zbog visoke stope nezaposlenosti. Osim toga, veliki broj neaktivnih mladih je bez radnog iskustva i stečenih praktičnih znanja, a zapadanjem u dugoročnu nezaposlenost njihove šanse za aktivacijom i zapošljavanjem postaju sve manje. Zbog toga Vlada kroz ESRP za jedan od glavnih ciljeva postavlja sprečavanje velikog rasta nezaposlenosti usled završetka procesa privatizacije i reforme javnog sektora. Sledeći cilj koji je u vezi sa rešavanjem pitanja visoke nezaposlenosti mladih je

smanjenje opšte stope neaktivnosti i povećanje stope zaposlenosti. Najzad, jedan poseban cilj ESRP-a tiče se unapređenja položaja mladih na tržištu rada. Ova analiza daje dodatne informacije i predloge koje doprinose rešavanju navedenih pitanja.

Rezultati ove analize odnose se na sledeće ciljeve održivog razvoja UN-a:

*Cilj 1 : okončati siromaštvo svuda
i u svim oblicima i*

*Cilj 5: postići rodnu ravnopravnost i
osnaživati sve žene i devojčice,*

*Cilj 8: promovisati inkluzivan i održiv
ekonomski rast, zaposlenost i
dostojanstven rad i*

*Cilj 10: smanjiti nejednakost između i unutar
država.*

Profili siromaštva i materijalne deprivacije u Republici Srbiji u 2013. godini

Ko su najsiromašniji u Srbiji i šta utiče na njihovo siromaštvo?

Sanja Vujackov

Analiza *Profili siromaštva i materijalne deprivacije u Republici Srbiji* jedna je od 11 sekundarnih analiza koje su kreirane u okviru **Programa podrške razvoju istraživačkih kadrova iz oblasti društvenih nauka – sekundarne analize podataka dobijenih kroz istraživanje Anketa o prihodima i uslovima života – SILC**. Sprovođenje Programa inicirao je i podržao Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (SIPRU), uz podršku Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), a u saradnji sa Republičkim zavodom za statistiku (RZS). Republika Srbija sprovodi istraživanje *SILC* od 2013. godine, čime se pridružuje članicama Evropske unije (EU) u praćenju životnog standarda, socijalne uključenosti i nejednakosti. Analizom mikropodataka iz *SILC*-a kao primarnom analitičkom izvoru, kroz 11 sekundarnih analiza daje se doprinos unapređenju procesa donošenja relevantnih politika socijalnog uključivanja, zasnovanih na podacima. Više informacija o samom Programu i kreiranim analizama možete pronaći na internet stranici Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije www.socijalnoukljucivanje.rs.

Glavni cilj ovog istraživanja je da identifikuje profile lica koja su u najvećem riziku od siromaštva i u stanju materijalne deprivacije u Republici Srbiji, ali i da dublje istraži moguće razloge za to. Podaci *Ankete o prihodima i uslovima života (SILC)*, *Ankete o potrošnji domaćinstava (APD)*, kao i *Ankete o radnoj snazi (ARS)* – pružaju značajne podatke koji nam daju informaciju o uslovima i kvalitetu života u brojnim oblastima, zbog čega treba da budu korišćeni prilikom definisanja javnih politika i potrošnje.

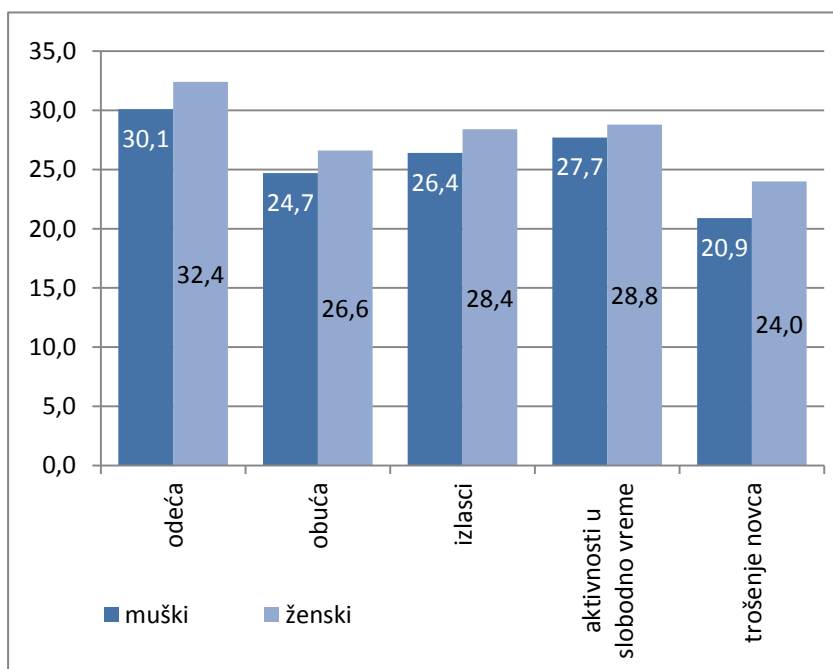
OBRAZLOŽENJE METODOLOGIJE

Podaci korišćeni u ovoj analizi koriste podatke *SILC*, *APD* i *ARS* anketa, sa fokusom na *SILC* anketu koja je korišćena kao osnova. Podaci iz ove ankete posmatrani su za 2013. godinu jer je u ovoj godini postojao dodatni modul koji se specifično odnosio na podatke o materijalnoj ugroženosti na nivou lica starosti 16 i više godina, a ne samo na celokupno domaćinstvo. Takođe, postojala su i pitanja u vezi sa materijalnom deprivacijom koja su se odnosila na svu decu u domaćinstvu starosti 12 godina i manje. Za potrebe kreiranja osnovnih grupa potrošnje, korišćena je metodologija Republičkog zavoda za statistiku sa manjom izmenom (prema *Klasifikaciji proizvoda i usluga lične potrošnje po nameni* – COICOP, tj. lična potrošnja je podeljena u dvanaest glavnih grupa).

REZULTATI ANALIZE

Indikator relativnog siromaštva, tj. stopa rizika od siromaštva, jedan od najvažnijih pokazatelja koji meri kvalitet života unutar EU. Izračunavanje ovog indikatora se radi na nivou domaćinstva, pa se rizik od siromaštva identično pripisuje svim članovima domaćinstva. Ova pretpostavka ima opravdanje ako se uzme u obzir da ponašanje i kvalitet života pojedinca često zavisi od grupe u kojoj se on nalazi. Sa druge strane, veliki broj studija pokazuje da je raspodela raspoloživog dohotka domaćinstva, u velikom broju slučajeva neravnomerna. Prema podacima *SILC* ankete (2013) u Republici Srbiji je bilo 24,5% lica koja su živela u riziku od siromaštva, dok je 44,3% građana Srbije bilo materijalno deprivirano, što Srbiju svrstava na dnu liste u poređenju sa zemljama članicama EU.

Deca, mladi i žene su ugroženi. Podaci pokazuju da su u svim kategorijama, žene u proseku ugroženije od muškaraca, kada je u pitanju mogućnost da se priušte odgovarajuću odeću, obuću, izlaske, aktivnosti u slobodno vreme i trošenje novca. Ako posmatramo podatke po starosti, podaci pokazuju da je 28,2% osoba starosti do 28 godina živelo u domaćinstvima koja su u riziku od siromaštva (oko 600.000 lica). Osobe ovog uzrasta bile su u većem riziku od siromaštva u poređenju sa svim ostalim starosnim grupama. Lica starosti 45-64, kao i žene starosti 65 i više

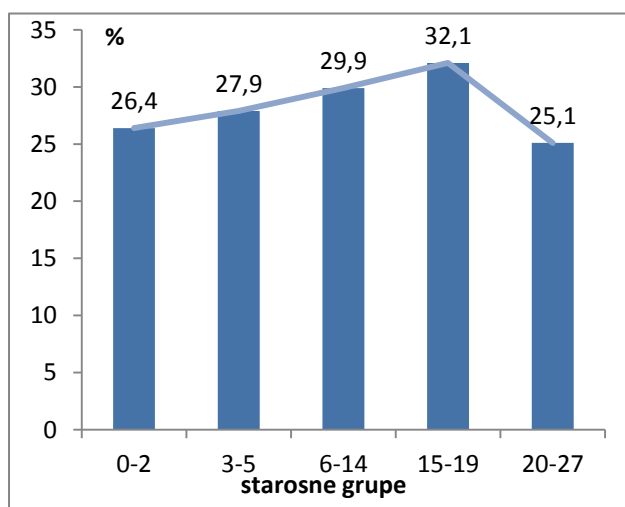

Struktura potrošnje prema polu

godina, ugroženiji su od ostatka populacije kada je u pitanju potrošnja za odeću, obuću i izlaske, ali su u boljem položaju kada je u pitanju trošenje novca bez obaveze da se konsultuju sa drugima.

Siromaštvo dece i mladih u Srbiji je najizraženije. Sve starosne grupe do 27 godina života imaju veći rizik siromaštva u poređenju sa republičkim prosekom, ali i u poređenju sa starijim stanovništvom. Analiza pokazuje da se sa povećanjem godina života od rođenja, linearno povećava i rizik siromaštva sve do kraja srednje škole, nakon čega ova stopa polako počinje da opada.

Takođe, sa povećanjem broja članova domaćinstva povećava se i rizik siromaštva. Stopa rizika siromaštva

Stope rizika od siromaštva prema starosnim grupama za osobe starosti 0-27 godina

kod jednočlanih domaćinstava iznosi 26,3%, prosečna stopa kod domaćinstava sa 2-6 članova iznosi 23,9%, a čak 33,9% u slučaju domaćinstava sa 7 i više članova.

Analiza strukture domaćinstva pokazuje da najveći broj dece i mladih (do 27 godina) živi u domaćinstvima sa 3-5 članova. Deca uzrasta do 3 godine češće žive u domaćinstvima koja su ujedno i u riziku od siromaštva i sa niskim intenzitetom rada. Razlog tome može biti da i majke odlučuju da napuste posao kako bi se brinule o detetu/deci ili im je teže da pronađu posao.

Samohrani roditelji. Ukupno 2,5% lica živi u domaćinstvima samohranih roditelja sa decom i mladima (do 27 godina). Od toga, samo jedna petina živi sa ocem/muškim starateljem, dok

4/5 njih živi sa majkom/ženskim starateljem. Ukupni udeo mladih koji žive samo sa jednim roditeljem/starateljem iznosi oko 5,7% od ukupnog broja mladih ovog uzrasta, a trećina njih živi u riziku siromaštva. Još specifičnije, 45,8% ukupnog broja mladih koji žive samo sa ocem/muškim starateljem bili su u riziku siromaštva, dok je udeo onih koji u domaćinstvu žive samo sa majkom/ženskim starateljem oko 32,8%.

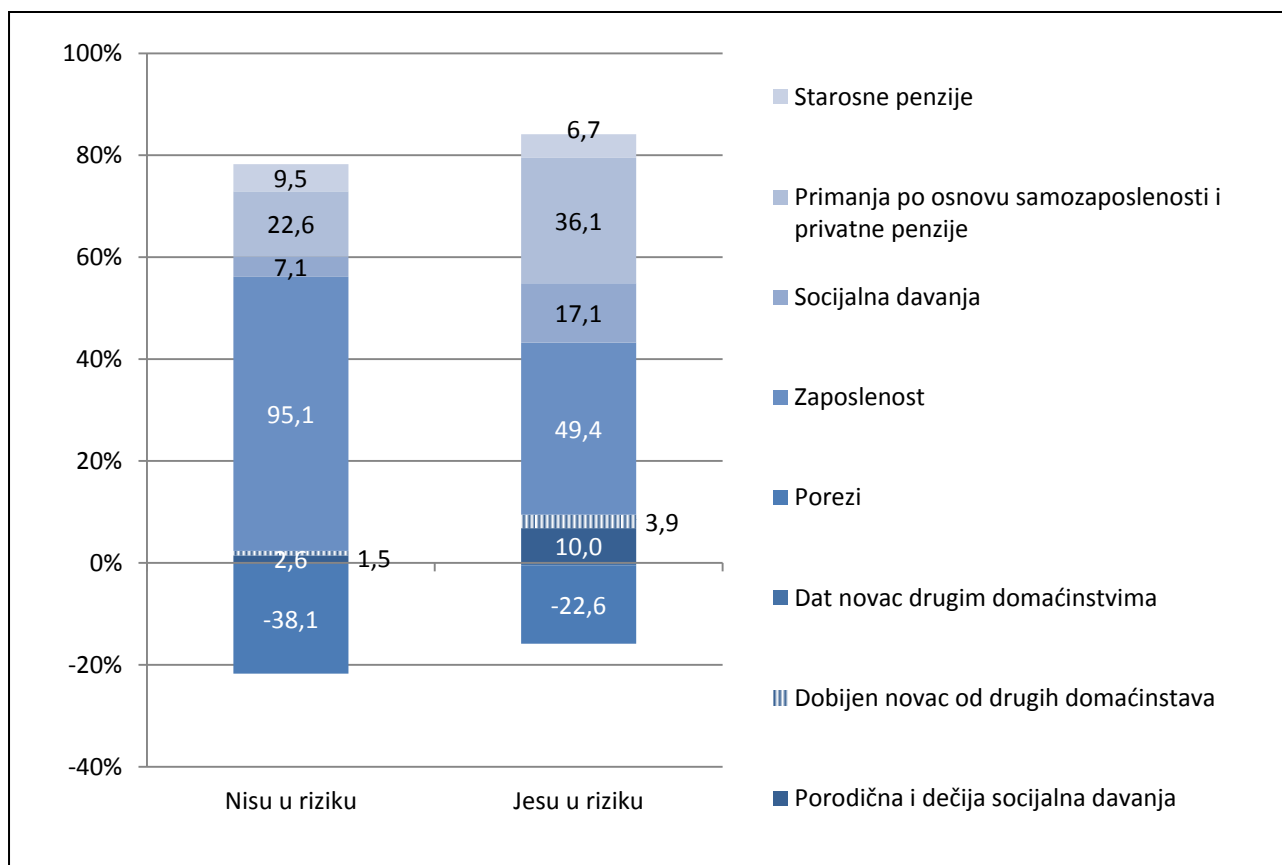
Struktura prihoda. Udeo socijalnih davanja¹ u ukupnim prihodima se smanjuje sa povećanjem godina. U slučaju dece i mladih uzrasta 15-19 godina, a koja žive u domaćinstvima koja su u riziku od siromaštva, 36% njih ima neku od ovih socijalnih davanja.

Najveći deo prihoda domaćinstava u kojima žive deca i mladi starosti do 28 godina koja su u riziku od siromaštva potiče upravo od socijalnih davanja², primanja po osnovu samozaposlenosti i privatnih penzija, kao i novca dobijenog od drugih domaćinstava.

Sa druge strane, kada su u pitanju deca i mladi koji žive u domaćinstvima koja nisu u riziku od siromaštva, najveći deo prihoda njihovih domaćinstava potiče iz primanja na osnovu zaposlenosti. U oba slučaja, sa povećanjem broja dece povećava se i broj sati rada.

¹ roditeljski dodatak, dečiji dodatak, uvećani dečiji dodatak i naknada za trudničko i porodijsko odsustvo

² socijalna davanja za nezaposlenost, bolovanje, socijalne pomoći, subvencije za obrazovanje i slično, dečiji dodatak i roditeljski dodatak

Struktura prihoda prema izvorima za osobe starosti 0-27 koja su u riziku od siromaštva, %

Starosne penzije, u oba slučaja, ne predstavljaju veliki udeo ukupnih primanja. Stopa rizika od siromaštva posmatrana prema stepenu urbanizacije prati rezultate i drugih istraživanja koja kažu da se sa smanjenjem gustine naseljenosti, povećava i rizik od siromaštva.

Struktura potrošnje. Domaćinstva sa decom i mladima (do 19 godina), imaju drugačiju strukturu potrošnje u odnosu na ostala domaćinstva. Kod njih je udeo troškova za odeću i obuću, kao i za rekreaciju, gotovo dva puta veći, udeo transportnih troškova je neznatno veći, dok je udeo troškova obrazovanja čak 6 puta veći u odnosu na opštu populaciju. Sa druge strane, udeo troškova stanovanja i kupovine alkohola je nešto veći, dok je udeo troškova za zdravstvenu zaštitu čak dva puta veći u domaćinstvima bez dece i mladih.

Sa povećanjem broja dece/mladih u domaćinstvu, smanjuje se prosečna potrošnja po članu domaćinstva. Prosečna potrošnja je za 34% manja po članu kod domaćinstava sa decom i mladima u odnosu na ostala domaćinstva. Iako troškovi za hranu predstavljaju najveći izdatak kod svih domaćinstava, u domaćinstvima sa decom i mladima se udeo troškova za hranu linearno povećava sa povećanjem broja dece.

Zadovoljstvo životom i navike u porodicama sa i bez dece i mladih. Lica koja žive u domaćinstvima bez dece i mladih (do 19 godina), sve vreme ili većinu vremena osećaju se nervozno, potišteno i manje srećno, u odnosu na domaćinstva sa jednim ili dvoje dece/mladih. Lica u domaćinstvima sa dvoje dece/mladih (do 19 godina) su najveći deo svog vremena srećna i manje se osećaju neraspoloženo i potišteno u odnosu na lica iz ostalih domaćinstava.

Sa povećanjem broja dece/mladih, sa dvoje na troje, povećava se i osećaj nervoze, depresije i potištenosti, a osećaj sreće se polako smanjuje. Potištenost i nervoza naglo rastu sa četvrtim, petim i šestim detetom, dok su lica koja žive u domaćinstvima sa pet i više dece/mladih najsrećnija – čak 62.9% ovih lica je bilo srećno sve vreme ili većinu vremena (prosek ostalih je oko 44%).

Kada je u pitanju svest o zdravlju, lica koja žive sa decom/mladima više vode računa o svom zdravlju – oko 13,8% lica koja žive u domaćinstvima bez dece i mladih nije otišlo u prethodnih 12 meseci kod lekara, a trebalo je, dok je taj procenat oko 9 kod domaćinstava sa decom i mladima. U oba slučaja glavni uzrok je nedostatak finansijskih sredstava. Drugi razlog je nedostatak vremena zbog posla i brige o drugima u do-

maćinstvima sa decom/mladima, odnosno iščekivanje da će se stanje samo popraviti, kod lica u domaćinstvima bez dece/mladih.

Pojedine grupe starijih su ugroženije od proseka.

Iako se na prvi pogled čini da su osobe starosti 50-64 godine (čine oko 23% ukupne populacije) nešto manje ugrožene od drugih starosnih grupa (oko 22% ovih lica živi u domaćinstvima koja su u riziku od siromaštva), iza ovog podatka kriju se izuzetno ugrožene kategorije lica koje vrlo često ni na koji način ne mogu same da poboljšaju svoj položaj – nisko obrazovanje, lošije zdravlje, neadekvatno radno iskustvo, neodgovarajući radni profili itd.

Stepen obrazovanja je jedan od najznačajnijih faktora od značaja za finansijsku situaciju domaćinstva. Iako generalno ima više žena koje su bez ili sa niskim obrazovanjem, nisko obrazovanje svakako povećava rizik od siromaštva, i to kod oba pola, pokazuju podaci. Kod žena starosti 60-64 godine, koje su bez obrazovanja ili samo sa završenom osnovnom školom, stopa rizika od siromaštva je najveća – čak 77,5%. Generalno gledano, muškarci starosti 50-59 godina nešto češće žive u domaćinstvima koja imaju lošije uslove života u odnosu na žene iste starosti. Međutim, kod starosne grupe 60-64, situacija je obrnuta. Veliki broj žena starijih od 65 godina je sa veoma niskim obrazovanjem, bez radnog iskustva i bez partnera (udovice). Njihova mesečna primanja, koja su uglavnom nasleđene penzije od preminulog supruga, često su nedovoljna za normalan život. Ukoliko žive u samačkim domaćinstvima, ove žene su izložene velikom riziku od siromaštva i velikoj materijalnoj deprivaciji.

Siromaštvo u Srbiji ostaje na visokom nivou, kako izraženo u apsolutnom smislu, tako i *relativno* izraženo i bez obzira na primenjen metodološki koncept, nema značajnih razlika u profilu siromašnih prema konceptu apsolutnog i relativnog siromaštva. Na osnovu ovog nalaza, u nacrtu *Programa reformi politika zapošljavanja i socijalne politike (ESRP)* stoji da tri elementa odlučujuće određuju životni standard u Srbiji: radni status, nizak nivo obrazovanja i prebivalište izvan urbanih centara.

Rezultati ove analize odnose se na sledeće ciljeve održivog razvoja UN-a:

Cilj 1 : okončati siromaštvo svuda

i u svim oblicima,

Cilj 2. Okončati glad, postići bezbednost hrane i poboljšanu ishranu i promovisati održivu poljoprivredu;

Cilj 5. Postići rodnu ravnopravnost i osnaživati sve žene i devojčice;

Cilj 8: promovisati inkluzivan i održiv ekonomski rast, zaposlenost i dostojanstven rad i

Cilj 10: smanjiti nejednakost smanjiti nejednakost između i unutar država.

RELEVANTNOST ANALIZE:

VEZA SA POLITIKAMA EU, UN I STRATEŠKIM OKVIROM SRBIJE

U trenutku značajne fiskalne konsolidacije i ciljanog povećanja produktivnosti javnog sektora i javnih investicija, neophodno je usmeriti postojeće resurse u programe koji su usmereni na poboljšanje kvaliteta života najugroženijih pojedinaca i grupa. Ova analiza daje pregled profila lica koja su u najvećem riziku od siromaštva i u stanju materijalne deprivacije u Srbiji, i na taj način otvara prostor za društveni razgovor o adekvatnim rešenjima.

Analiza mogućnosti i opravdanosti uvođenja subjektivne dimenzije (kategorije potreba) u koncept istraživanja, merenja i smanjenja siromaštva

Kako meriti stvari do kojih je ljudima stalo?

Miloš Mojsilović

Analiza mogućnosti i opravdanosti uvođenja subjektivne dimenzije u koncept istraživanja, merenja i smanjenja siromaštva jedna je od 11 sekundarnih analiza koje su kreirane u okviru **Programa podrške razvoju istraživačkih kadrova iz oblasti društvenih nauka - sekundarne analize podataka dobijenih kroz istraživanje Anketa o prihodima i uslovima života – SILC**.

Sprovođenje Programa inicirao je i podržao Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (SIPRU), uz podršku Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), a u saradnji sa Republičkim zavodom za statistiku (RZS). Republika Srbija sprovodi istraživanje *SILC* od 2013. godine, čime se pridružuje članicama Evropske unije (EU) u praćenju životnog standarda, socijalne uključenosti i nejednakosti. Analizom mikropodataka iz *SILC*-a kao primarnom analitičkom izvoru, kroz 11 sekundarnih analiza daje se doprinos unapređenju procesa donošenja relevantnih politika socijalnog uključivanja, zasnovanih na podacima. Više informacija o samom Programu i kreiranim analizama možete pronaći na internet stranici Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije www.socijalnoukljucivanje.rs.

Cilj ove analize je da utvrdi mogućnosti za unapređenje metoda istraživanja i razumevanja siromaštva kroz analizu *subjektivne dimenzije siromaštva*, iskazane kroz projekciju potrebnih (dovoljnih) primanja domaćinstva, kao i kroz deskriptivno izraženu (ne)mogućnost domaćinstva da na mesečnom nivou servisira svoje obaveze (da "sastavi kraj sa krajem"). Okosnicu rada predstavlja analiza odnosa između 1) subjektivno doživljenog siromaštva, indikovanog visinom potrebnih primanja i teškoćama u zadovoljavanju potreba i 2) objektivnih odlika, među kojima su struktura i veličina domaćinstva, regionalni i rezidencijalni status i društveni status domaćinstva, kao i određeni objektivni pokazatelji siromaštva koji treba da ukažu na veze objektivnog i subjektivnog siromaštva.

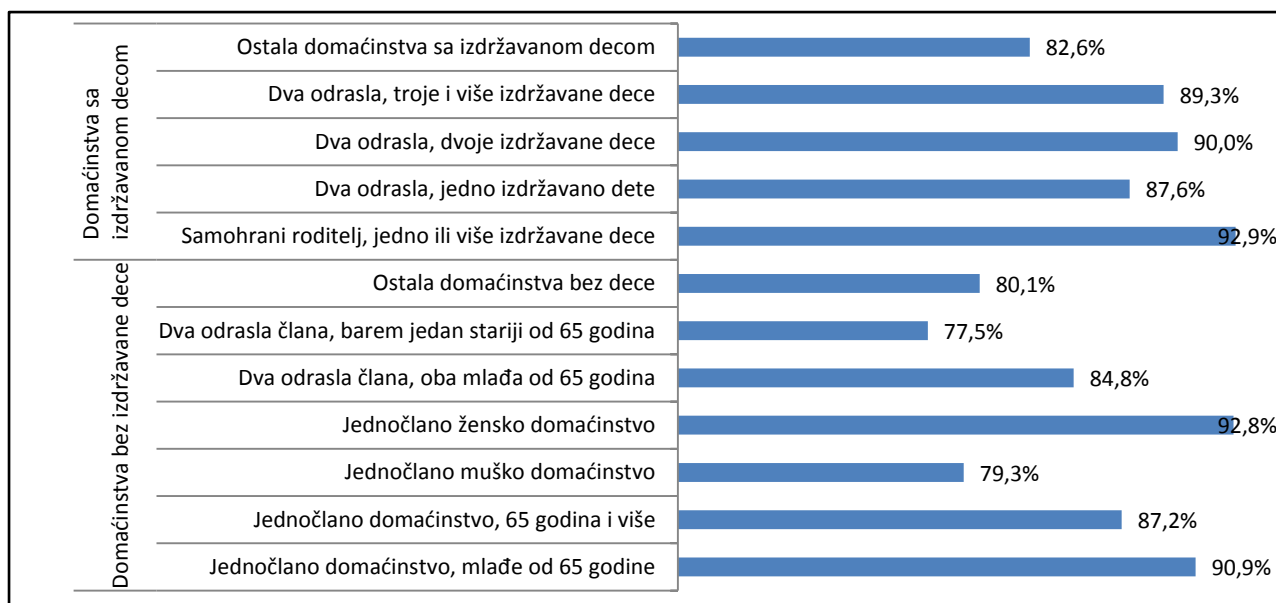
ma domaćinstva, pre svega onaj deo koji se odnosi na *obrazovanje nosioca domaćinstva i njegov/njen status na tržištu rada*, jer su ove dve promenljive pokazale značajnu analitičku upotrebljivost u diferenciranju statusa celog domaćinstva. Operativno-istraživačku okosnicu ove studije predstavlja 1) analiza potrebnih mesečnih prihoda domaćinstva kako bi se platili svi neophodni troškovi, odnosno analiza potrebe za određenim nivoom prihoda i 2) analiza opisa (ne)mogućnosti da se servisiraju sve dospele obaveze, odnosno nemogućnosti da se "sastavi kraj sa krajem" u toku jednog meseca. U toku rada je kreiran i veći broj sekundarnih promenljivih, kao i različite naknadne operacije koje su imale za cilj da detaljnije sekvenciraju temu istraživanja i omoguće jasnije zaključivanje.

OBRAZLOŽENJE METODOLOGIJE

Metodologija se zasniva na podacima *SILC* ankete iz 2014. godine. Za potrebe analize korišćen je deo baze koji se odnosi na domaćinstva, jer se ova tema u najvećoj meri bazira na odgovorima za celo domaćinstvo kao jedinicu posmatranja. Za pojedine delove analize uzet je u obzir i deo baze podataka o pojedincima – članovi-

REZULTATI ANALIZE

Inicijalna analiza pitanja "koliki minimalni neto prihodi su potrebni vašem domaćinstvu da biste platili sve troškove" ukazuje na to da su prosečna *potrebna* primanja znatno veća od objektivno prihodovanih, odnosno od *raspoloživih* primanja. Naime, prema podacima iz *SILC* ankete, na ukupnom uzorku, domaćinstvu u

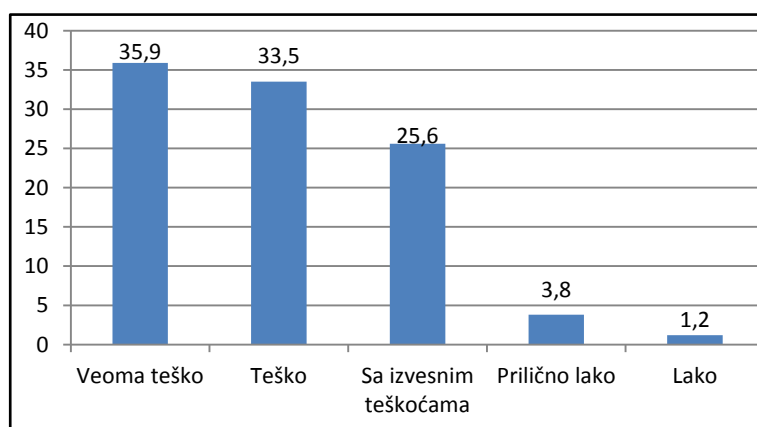
Udeo domaćinstava kojima su raspoloživi prihodi manji od potrebnih prema tipu domaćinstva

Srbiji je u 2014. godini bilo, u proseku, potrebno 81.149 dinara mesečno da bi zadovoljilo svoje potrebe (šta god da se sve sadrži u shvatanju tih potreba, a na šta jedan odgovora treba da pruži i ovaj rad). Raspoloživi mesečni prihodi u 2014. godini su bili znatno manji od potrebnih i iznose 50.891 dinara, odnosno oko 62,7% od potrebnih.

Ukoliko se pogleda razlika između raspoloživih i potrebnih prihoda, dobija se podatak po kom je, na ukupnom uzorku, udeo onih domaćinstava kojima su mesečni raspoloživi prihodi manji od potrebnih čak 84,2%. Drugim rečima, samo 15,8% domaćinstava ima na raspolaganju prihode jednake ili veće od oni koji su im potrebni. Omogućavanje subjektivnog iskazivanja potreba kao jednog od potencijalnih indikatora siromaštva daje vrlo visoke vrednosti linija (pragova) siro-

maštva koja ne može biti korišćen kao isključivi i samostalni indikator, jer bi se politike smanjenja siromaštva u tom slučaju urušile pred različitim aspiracijama, očekivanjima i potrebama pojedinaca i domaćinstava. Osim toga, ovi rezultati ukazuju na važnost i detaljniju analizu i traženje odgovora na pitanja čime se može objasniti ovako velika razlika između raspoloživih i potrebnih prihoda, odnosno šta bi, eventualno, mogle biti potrebe domaćinstava koje su "ugrađene" u ovo pitanje koji indikuju subjektivno blagostanje ili siromaštvo.

Postoje značajne razlike u pogledu potrebnih mesečnih prihoda između domaćinstava, što dodatno nameće potrebu za analizom i odgovorom na pitanje u čemu se ogledaju uzroci ovih razlika i koje to dodatne parametre je potrebno imati u vidu kada se govori o zadovoljavanju potreba domaćinstava. Naredni istraživački pod-

Kada razmišljate o ukupnom prihodu, smatrate li da je vaše domaćinstvo u mogućnosti da "sastavi kraj sa krajem", tačnije da plati sve neophodne troškove?

sticaj daje i podatak da čak 35,9% domaćinstava u Srbiji tvrdi da veoma teško "sastavlja kraj sa krajem", a još 33,5% njih "teško". To znači da je, prema ovom parametru subjektivne dimenzije siromaštva, skoro 69,4% domaćinstava ugroženo u pogledu životnog standarda. Zanimljivo je primetiti da nema značajnije statističke pravilnosti u pogledu promene (pada ili rasta) ovog udela koji nastaje sa povećanjem broja članova domaćinstva, kao što bi se to moglo očekivati (Cramer's V koeficijent je manji od 0,1).

Kakvo može biti tumačenje ovakvog nalaza? Sa povećanjem broja članova povećava se i mogućnost doprinosa svakog od njih ukupnim

Tip domaćinstva		Potrební prihodi (RSD)
Domaćinstva bez izdržavane dece	Jednočlano domaćinstvo, mlađe od 65 godina	44.975
	Jednočlano domaćinstvo, 65 godina i više	47.951
	Jednočlano muško domaćinstvo	38.542
	Jednočlano žensko domaćinstvo	34.538
	Dva odrasla člana, oba mlađa od 65 godina	69.185
	Dva odrasla člana, barem jedan stariji od 65 godina	56.904
	Ostala domaćinstva bez dece	91.730
Domaćinstva sa izdržavanom decom	Samohrani roditelj, jedno ili više izdržavane dece	70.663
	Dva odrasla, jedno izdržavano dete	92.647
	Dva odrasla, dvoje izdržavane dece	100.225
	Dva odrasla, troje i više izdržavane dece	103.314
	Ostala domaćinstva sa izdržavanom decom	115.052

Prosečni potrebni mesečni prihodi prema tipu domaćinstva

prihodima domaćinstva, ali u isto vreme se povećavaju i potrebe domaćinstva. Osim toga, pretpostavka je i da se povećanjem ukupnog broja povećava i broj izdržavanih lica, što dodatno povećava rashodnu stranu domaćinstva. Najveći udeo onih kod kojih su raspoloživi prihodi manji od potrebnih imaju *domaćinstva samohranih roditelja sa jednim ili više izdržavane dece*¹ (92,9%) i *samačka ženska domaćinstva* (92,8%). Dakle, sudeći prema ovim rezultatima, najugroženija su domaćinstva koja čini samo jedan roditelj sa izdržavanom detetom (decom) i domaćinstva u kojima živi samo jedna osoba ženskog pola. Ovaj podatak postaje jasniji ukoliko se pogleda starost nosilaca ova dva tipa domaćinstva (prosek je čak 75 godina) i mesto življenja (uglavnom retko naseljena, odnosno seoska područja) – reč je, dakle, uglavnom o ruralnim i staračkim domaćinstvima, u kojima su žene ugroženije iz više razloga (nedostatak prihoda, teškoće da radom u tim godinama ostvare prihode i tako dalje).

Domaćinstva čiji nosioci ostvaruju prihode od zarade ili penzije međusobno su vrlo slična po procentu udela

¹ Domaćinstvo čiji je nosilac samohrani roditelj ima, u proseku, 2,3 člana, a prosečan broj dece u ovom domaćinstvu je 1,3. Najveći broj samohranih roditeljskih domaćinstava ima jedno izdržavano dete (64,6%), potom dvoje (34,5%) dok troje i više dece ima svega 0,9% ovih domaćinstava.

onih koji nemaju dovoljne prihode u odnosu na raspoložive i kreću se oko 82%. Sa druge strane, u slučaju neaktivnih nosilaca domaćinstava taj udeo je 90%, dok kod nezaposlenih taj udeo dostiže čak 95%. Postoji relativno jaka statistička veza između visine potrebnih prihoda domaćinstva i broja članova domaćinstva – *sa porastom broja članova domaćinstva, logično raste i potrebni iznosi prihoda za zadovoljnje potreba*.

Prosečni potrebni mesečni prihodi prema tipu domaćinstva

Objektivne regionalne razlike su uočljive i u pogledu subjektivno iskazanih potrebnih mesečnih prihoda – te razlike nisu tolike između svakog od četiri statistička regiona međusobno, koliko su uočljive između Beograda, sa jedne strane, i svih ostalih regiona, sa druge strane. Najniži potrebni prihodi su iskazani u regionu južne i istočne Srbije – 68.699 dinara; u regionima koji obuhvataju Šumadiju i zapadnu Srbiju i Vojvodinu potrebni su približno slični mesečni prihodi, dok je u slučaju Beograda odstupanje značajno, čak za 43,6% više od Vojvodine kao "prve susedne grupe".

Iako je u retko naseljenim područjima potrebno manje mesečnih prihoda, ona ipak teže sastavljaju kraj sa

krajem, odnosno imaju više teškoća da plate sve svoje troškove i dospele obaveze – tako, čak 76,7% domaćinstava u retko naseljenim područjima i naseljima teško ili veoma teško sastavlja kraj sa krajem, dok je taj procenat u slučaju gusto naseljenih područja, odnosno u gradovima, "svega" 61,9%.

Velike razlike u pogledu potrebnih mesečnih prihoda se mogu uočiti u slučaju društvenog statusa domaćinstva koji je indikovao obrazovanjem njihovih nosilaca – nivo obrazovanja nosioca domaćinstva se, naime, može uzeti kao jedan od pokazatelja položaja domaćinstva na statusnoj društvenoj lestvici. Domaćinstvu u kom je nosilac lice bez završene osnovne škole, odnosno domaćinstvu koje se u pogledu ovog indikatora nalazi na samom dnu društvene hijerarhije, potrebno je 44.927 dinara mesečnih prihoda – sa druge strane, domaćinstvu kom je nosilac osoba sa doktoratom, potreban je čak 146.151 dinar mesečnih primanja, što je čak 287% u odnosu na domaćinstvo na drugoj skali lestvice.

Najveće teškoće da mesečno sastave kraj sa krajem imaju ona domaćinstva na čijem čelu se nalaze neaktivne i nezaposlene osobe, što je očekivan nalaz, jer su to lica koja uglavnom ne ostvaruju nikakve prihode. Zanimljivo je i to da su po analiziranim parametrima neaktivne osobe u težem položaju od nezaposlenih, odnosno da je položaj domaćinstava na čijem čelu su neaktivna lica lošiji nego onih na čijem čelu su nezaposlena lica.

I objektivni i subjektivni indikatori siromaštva pokazuju sličnu situaciju, samo na različite načine – najugroženija domaćinstva su ona u kojima žive samohrani roditelji sa jednim ili više izdržavane dece, domaćinstva sa troje i više izdržavane dece, kao i samačka, naročito ženska domaćinstva. Dodatni parametri koji otežavaju poziciju domaćinstva su oni koji pokazuju da su nosioci tih domaćinstava osobe sa niskim nivoom obrazovanja, nezaposlena ili neaktivna lica. Posebne rizike od subjektivnog i objektivnog siromaštva nosi život u ruralnim, retko naseljenim područjima, kao i život u regionu istočne i južne Srbije.

Postojeće ekvivalentne skale za računanje davanja mogu biti korigovane za domaćinstva različite strukture i veličine korišćenjem koeficijenata koji uzimaju u obzir iskazane potrebe za primanjima određenih tipova domaćinstva. Koeficijenti koji uzimaju u obzir *subjektivno iskazane potrebe* u korelaciji sa strukturom i veličinom domaćinstva mogu biti korišćeni kao dodatni "objašnjavajući" faktor za potencijalne intervencije javnih politika.

Na kraju, ova analiza pokazuje značajnu analitičku moć pitanja koja indikuju subjektivnu komponentu siroma-

štva, odnosno ukazuje na to da je veoma opravdano razmatrati ova pitanja, pre svega zbog konteksta u kom se vrši detaljnije "seciranje" fenomena siromaštva. Ta vrsta analize dodatno pojačava i podržava rezultate objektivnih indikatora siromaštva ukazujući na to da je siromaštvo složen fenomen koji onda kada postoji, postoji i u svojoj subjektivnoj i u objektivnoj dimenziji.

RELEVANTNOST ANALIZE: VEZA SA POLITIKAMA EU, UN I STRATEŠKIM OKVIROM SRBIJE

Subjektivno siromaštvo podrazumeva individualnu procenu sopstvenog materijalnog položaja/siromaštva. Podaci na osnovu percepcije mogu da obezbede relevantne informacije o blagostanju koje se ne mogu dobiti na standardan način i imaju više namena. Tako dobijeni podaci se koriste za testiranje objektivnih linija siromaštva, za kalibriranje kompozitnih indeksa društvenog blagostanja, ali i za izvlačenje linije siromaštva koja se određuje na nivou dohotka na kome se očekuje da će se dostići kritičan nivo subjektivnog blagostanja (Ravallion, 2011, 7-8). U osnovi se smatra da podaci o subjektivnom siromaštvu predstavljaju komplementarnu meru blagostanja, koja je važna za identifikaciju društvenih problema, za evaluaciju praktičnih politika, kao i za analizu troškova i koristi (OECD, 2013, 36-44).

Koncept subjektivnih procena intenzivno se koristi od šezdesetih godina u pokušajima merenja sreće i zadovoljstva životom. Van Praag, koji je među prvima primenio subjektivni koncept u ekonomiji i koji je definisao još krajem šezdesetih godina pravarijantu čuvenog pitanja o proceni minimalnih sredstava potrebnih za preživljavanje (Lajdenski pristup), smatra da je „siromaštvo subjektivno osećanje pojedinca” i da je izuzetno važno da se merenje siromaštva za potrebe praktične politike oslanja na subjektivne podatke (Van Praag & Carbonell, 2005, 27). Problemi sa konceptom subjektivnog siromaštva su veliki, ali njihovo sagledavanje i pokušaji prevazilaženja sve više zaokupljaju pažnju istraživača.

Rezultati ove analize odnose se na sledeće ciljeve održivog razvoja UN-a:

*Cilj 1 : okončati siromaštvo svuda
i u svim oblicima,*

*Cilj 3. Obezbediti zdrav život i promovisati
blagostanje za ljude svih generacija i*

Cilj 8: promovisati inkluzivan i održiv

ANALIZA: SILC i tipologija naselja: statistička analiza opravdanosti trihotomne podele naselja

Marijana Pantić

*Analiza SILC i tipologija naselja: statistička analiza opravdanosti trihotomne podele naselja jedna je od 11 sekundarnih analiza koje su kreirane u okviru **Programa podrške razvoju istraživačkih kadrova iz oblasti društvenih nauka - sekundarne analize podataka dobijenih kroz istraživanje Anketa o prihodima i uslovima života – SILC.***

Sprovođenje Programa inicirao je i podržao Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (SIPRU), uz podršku Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), a u saradnji sa Republičkim zavodom za statistiku (RZS). Republika Srbija sprovodi istraživanje *SILC* od 2013. godine, čime se pridružuje članicama Evropske unije (EU) u praćenju životnog standarda, socijalne uključenosti i nejednakosti. Analizom mikropodataka iz *SILC*-a kao primarnom analitičkom izvoru, kroz 11 sekundarnih analiza daje se doprinos unapređenju procesa donošenja relevantnih politika socijalnog uključivanja, zasnovanih na podacima. Više informacija o samom Programu i kreiranim analizama možete pronaći na internet stranici Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije www.socijalnoukljucivanje.rs.

Ova analiza se bavi ispitivanjem opravdanosti trihotomne podele naselja/područja, naspram dihotomne (urbano-ruralno). Uvođenje trihotomne podele predviđeno je programom implementacije *Prostornog plana Republike Srbije* i potrebama formulisanja razvojnih politika i procesu evropske integracije Srbije. Statističko izveštavanje u Srbiji koristi podelu naselja na *gradska* i *ostala*. Ovo rešenje ima određena ograničenja. Primera radi, ako *gradska* naselja smatramo urbanim, da li to znači da su *ostala* naselja implicitno *ruralna*? Takođe, da li su *ostala* naselja samo *ruralna* ili obuhvataju i naselja koja imaju karakter i *gradskih* i *seoskih*? Evropske tendencije u određivanju tipova područja usmerene su ka formulisanju trihotomne podele gde će pored standardno utvrđenih urbanih i ruralnih biti izdvojena i *prelazna* područja. Među tim podelama su *OECD-ova regionalna tipologija* i *Degree of Urbanization [DEGURBA]* koje su veoma slične, a gde se na osnovu parametara gustine naseljenosti i broja stanovnika u okviru kontinuiranih teritorijalnih jedinica izdvajaju *urbani*, *ruralni* i *prelazni* klasteri. Ciljevi ovog istraživanja su da ustanovi da li odabir kriterijuma za definisanje tipova naselja ima direktne veze sa formulisanjem razvojnih politika, da utvrdi koji su najkritičniji aspekti u vezi sa svakim tipom naselja kako bi se razvojne politike fokusirale na njihovo unapređenje, i da prepozna u kojim oblastima prelazna naselja treba tretirati kao gradska, a u kojim kao seoska.

OBRAZLOŽENJE METODOLOGIJE

Istraživanje se temelji na *SILC* bazi podataka (*SILC*, 2013) u kojoj se intervjuisani domaćinstva i pojedinci razlikuju prema pripadnosti jednom od tri *DEGURBA* područja: urbanom, prelaznom i ruralnom. Ista domaćinstva i pojedinci uzeti su kao predstavnici ekvivalentnog tipa naselja: gradskog, mešovitog i seoskog. Do rezultata se došlo kvantitativnim istraživanjem u tri različita postupka, a pri tome u svakom postupku korišćen je isti set varijabli.

Zbog specifičnosti podataka koji su se koristili, kao i specifičnosti kombinovanja *SILC* baze sa aspektom prostornog planiranja, metodologija ovog istraživanja nije mogla da bude deo prethodnih istraživanja, već predstavlja pokušaj utemeljenja novog pristupa.

U sveobuhvatnom setu varijabli sadržanih u *SILC*-bazi odabrane su one koje direktno ukazuju na stil života u određenom tipu naselju. Odabrano je 32 varijable, a od njih formirano osam kategorija sa od jednog do deset indikatora po svakoj kategoriji: stanovanje, potrebe savremenog društva, karakter životnog okruženja, karakter ekonomskih aktivnosti, utrošak slobodnog vremena, emocionalno poimanje zadovoljstva, fizička pristupačnost, i nivo obrazovanja. Prvi postupak u analizi je deskriptivni statistički metod, a drugi i treći klaster analiza.

REZULTATI ANALIZE

Deskriptivna i klaster analiza koje su urađene pojedinačno na 32 indikatora, a zatim i na nivou 8 kategorija formiranih grupiranjem pomenutih indikatora, pokazala je da naselja u prelaznim područjima u nekim aspektima nose karakteristike urbanih naselja, dok prema drugim aspektima nose karakteristike ruralnih, zbog čega je njihovo izdvajanje u zaseban tip opravdano.

Bez obzira da li su tipovi naselja definisani na osnovu gustine naseljenosti, kao kod DEGURBA metodologije, ili se za njihovo definisanje koriste socio-ekonomski indikatori, tranzicija od gradskih do seoskih naselja ne predstavlja oštru granicu, već čitavu *zonu* u kojoj se prepliću i kombinuju karakteristike jednih i drugih. U nekom broju slučajeva posedovanje tih karakteristika predstavlja prednost (npr. sličnost prelaznih naselja sa ruralnim u kvalitetu životnog okruženja), dok u drugim nose nedostatke (npr. njihova sličnost sa gradovima po pitanju finansijskog opterećenja troškovima stanovanja). Dakle, jedan od nalaza ovog istraživanja je da *postoji osnova za trihotomnu klasifikaciju* (sa aspekta indikatora koji su posmatrani) i da bi ona bila optimalna u statističkom izveštavanju i kod donošenja prilagođenih razvojnih politika.

Sudeći prema malom broju varijabli i kategorija u kojima su prelazna područja/naselja slična jednom od druga dva tipa u sva tri postupka analize, zaključuje se da je *zona* tranzicije između gradskih i seoskih naselja složeni mozaik različitih podtipova naselja koji nose specifične kombinacije karakteristika gradova i/ili sela. Zbog toga pojednostavljeni set kriterijuma za definisanje tipova područja prema DEGURBA metodologiji (samo *gustina naseljenosti* i, sekundarno, *populaciona veličina fizički povezanih prostornih jedinica*) omogućava postavljanje jasnije granice između tri tipa područja koja definiše.

Nasuprot tome, uzimanje u obzir niza relevantnih kriterijuma (npr. *tip stanovanja, komunalna opremljenost, prisustvo javnih službi, zanimanje koje obavlja stanovništvo*, itd.) usložnjava mozaik i otežava definisanje oštre granice između tri tipa naselja. Ovo bi potencijalno otežalo postupak tranzicije trihotomne podele u dihotomnu (urbano-ruralno), o čemu bi svakako trebalo voditi računa kada se bude radilo na novoj tipologiji.

Izdvajanje prelaznih tipova naselja nije samo osnovano već i potrebno, a odabir kriterijuma za definisanje tipova naselja ima direktne veze sa formuliranjem razvojnih politika. Geografski specifična područja zahtevaju mere prilagođene njihovim osobenostima, a

kako prelazna područja/naselja nekada imaju više sličnosti sa gradskim, a u drugim slučajevima sa ruralnim sredinama, otvara se prostor za mere politika ujednačenog razvoja.

Analiza je pokazala da sličnost prelaznih naselja/područja može naginjati i ka urbanim i ka ruralnim, a u zavisnosti od toga na osnovu kojih kriterijuma je definisana tipologija.

DEGURBA područja su definisana tako da se može očekivati veća sličnost *prelaznih* naselja/područja sa *urbanim*, nego sa *ruralnim*. U sedam od osam kategorija, prelazna područja naginju urbanim područjima i jedino se u kategoriji *stanovanje* – razlike sa urbanim i ruralnim izjednačavaju. U formulisanju mera bi ovo značilo da se problemi karakteristični za gradove treba da se tretiraju podjednako i u prelaznim područjima.

Na osnovu poređenja tri različita pristupa analize mogu se prepoznati kategorije koje se univerzalno javljaju kao zajednička karakteristika urbanih, ruralnih i prelaznih područja/naselja.

- Oblasti u kojima su prelazna područja srodnija urbanim po sva tri postupka analize, u formulisanju mera razvoja treba tretirati kao urbano područje (indikator *fizičke pristupačnosti*).
- I obratno, ako su prelazna područja sličnija ruralnim, što se u ovoj analizi nije pokazalo kao slučaj, ali sa tendencijom da su to tip stanovanja, visina mesečne rente, kapacitet da se priušti godišnji odmor, iznos kojim se može sastaviti kraj sa krajem, rizik od kriminala, nasilja ili vandalizma, prosečna vrednost robe proizvedene za sopstvene potrebe i materijalna mogućnost za okupljanje sa porodicom i prijateljima, njih u definisanju mera razvoja treba tretirati kao ruralna područja.
- Ukoliko prelazna područja nisu nužno prigradska, već definisana grupom socioekonomskih kriterijuma, srodnija su seoskim nego gradskim naseljima. To je slučaj u kategoriji *karakter životnog okruženja*, što u ovom slučaju znači da ih treba tretirati istim/sličnim merama kao seoska naselja.

Ovo istraživanje ističe činjenicu da geografsko-prostorne specifičnosti povlače sa sobom potrebu za pažljivo skrojenim merama, nasuprot univerzalnim rešenjima. Zbog toga je neophodno definisati novu tipologiju naselja u kojoj će biti reflektovani višeznačni aspekti naseljenih mesta i integrisani u sistem statističkog izveštavanja.

RELEVANTNOST ANALIZE: VEZA SA POLITIKAMA EU, UN I STRATEŠKIM OKVIROM SRBIJE

Urbano-ruralna podela je učestala forma izveštavanja, istraživanja i definisanja razvojnih politika. Tako, na primer, EU vodi računa o ruralnim područjima kroz *Zajedničku poljoprivrednu politiku* od 1962. godine, strategiju *Evropa 2020* i druga planska dokumenta koja definišu specifične politike kada su u pitanju ruralni i urbani razvoj.

Sličan pristup imaju i istraživanja koja se sprovode u Srbiji: istraživanja u oblasti demografije (Stojanović, 1990), geografije (Milošević, Milivojević i Čalić, 2011), prostornog planiranja (Pantić, 2014), pa i samo istraživanje prihoda i uslova života (Matković, Krstić i Mijatović, 2015) prepoznaju razlike između geografsko-prostornih celina kao što su ruralno-urbane razlike. Pored toga, strateška i zakonska akta, poput *Strategije poljoprivrednog i ruralnog razvoja Srbije* (2014) i *Zakona o poljoprivredi i ruralnom razvoju* (2009), definišu politike specifično za jedan od pomenuta dva tipa područja ili iznose njihove razlike. Nacrt *Programa reformi politika zapošljavanja i socijalne politike (ESRP)* takođe naglašava da tri elementa odlučujuće određuju životni standard u Srbiji: radni status, nizak nivo obrazovanja i prebivalište izvan urbanih centara. Pro

gram implementacije *Prostornog plana Republike Srbije* predviđa redefinisane pojma *naselje* i utvrđivanje kriterijuma za tipologiju do kraja 2015. godine i ovaj rad predstavlja doprinos sprovođenju ovog plana.

Rezultati ove analize odnose se na sledeće ciljeve održivog razvoja UN-a:

Cilj 1 : okončati siromaštvo svuda i u svim oblicima;

Cilj 6. Obezbediti sanitarne uslove i pristup pijaćoj vodi za sve;

Cilj 10. Smanjiti nejednakost između i unutar država;

Cilj 11. Učiniti gradove i ljudska naselja inkluzivnim, bezbednim, prilagodljivim i održivim i Cilj

16. Promovisati miroljubiva i inkluzivna društva za održivi razvoj, obezbediti pristup pravdi za sve i izgraditi efikasne, pouzdane i inkluzivne institucije na svim nivoima.

Struktura prihoda i rizik siromaštva u ruralnim područjima

Ruralni predeli – od najvećeg razvojnog
izazova do potencijala za rast

Autori: *Lenka Petrović i Tatjana Milić*

Analiza *Struktura prihoda i rizik siromaštva u ruralnim područjima* jedna je od 11 sekundarnih analiza koje su kreirane u okviru **Programa podrške razvoju istraživačkih kadrova iz oblasti društvenih nauka – sekundarne analize podataka dobijenih kroz istraživanje Anketa o prihodima i uslovima života – SILC**.

Sprovođenje Programa inicirao je i podržao Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (SIPRU), uz podršku Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), a u saradnji sa Republičkim zavodom za statistiku (RZS). Republika Srbija sprovodi istraživanje *SILC* od 2013. godine, čime se pridružuje članicama Evropske unije (EU) u praćenju životnog standarda, socijalne uključenosti i nejednakosti. Analizom mikropodataka iz *SILC*-a kao primarnom analitičkom izvoru, kroz 11 sekundarnih analiza daje se doprinos unapređenju procesa donošenja relevantnih politika socijalnog uključivanja, zasnovanih na podacima. Više informacija o samom Programu i kreiranim analizama možete pronaći na internet stranici Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije www.socijalnoukljucivanje.rs.

Cilj ovog istraživanja je da ukaže na neke od mogućih razloga češće izloženosti riziku siromaštva stanovništva ruralnih područja. Da bi ispunila cilj analiza prati odnos strukture prihoda i rizika siromaštva članova domaćinstva, sagledava demografske i socio-ekonomske karakteristike, kao i nivoe materijalne uskraćenosti članova domaćinstva, sa namerom da se utvrdi profil lica koja su u ruralnim područjima izložena riziku siromaštva. Na osnovu nalaza istraživanja date su preporuke koje imaju za cilj smanjenje rizika siromaštva lica u ruralnim područjima.

OBRAZLOŽENJE METODOLOGIJE

Osnovni izvor podataka koje su korišćeni u analizi je *SILC* anketa, koja je u skladu sa definicijom ruralnih područja koja se koristi u ovom istraživanju. Takođe, u analizi je korišćena i *Anketa o potrošnji domaćinstava (APD)*. Osnovna jedinica istraživanja su lica, odnosno članovi domaćinstva.

Osnovno ograničenje u istraživanjima i statističkim analizama koje se odnose na ruralna područja i nase-

lja je definisanje kriterijuma za njihovu identifikaciju, pošto univerzalna i opšte prihvaćena definicija ruralnosti ne postoji. Eurostat u *SILC* anketi razlikuje područja na osnovu stepena urbanizacije. Od 2011. godine klasifikacija područja prema stepenu urbanizacije zasniva se na mrežnim poljima, i shodno tome postoje tri vrste područja – gusto, srednje i retko naseljena. U ovom istraživanju se termin *ruralna područja* odnosi na retko naseljena područja.

Kako bi se uradila analiza strukture prihoda najpre su utvrđeni osnovni izvori prihoda u područjima sa različitim stepenom urbanizacije. Da bi utvrdili odnos strukture ukupnog raspoloživog prihoda domaćinstva i statusa članova domaćinstva po rizik siromaštva primenjena je statistička metoda binarne logističke regresije. Deskriptivna statistička metoda je korišćena da bi se utvrdilo da li se karakteristike članova domaćinstva razlikuju u odnosu na rizik siromaštva i stepen urbanizacije područja. Na osnovu toga utvrđen je profil članova ruralnih domaćinstava koji su u riziku siromaštva. Na taj način analizirane su demografske i socio-ekonomske karakteristike ovih lica.

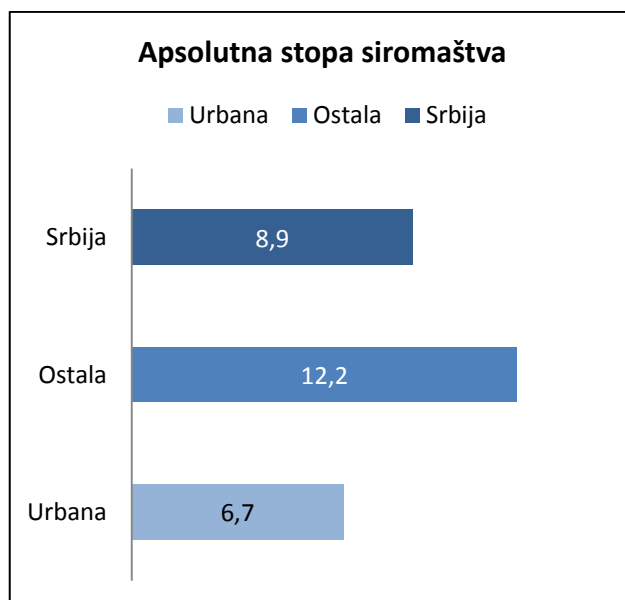
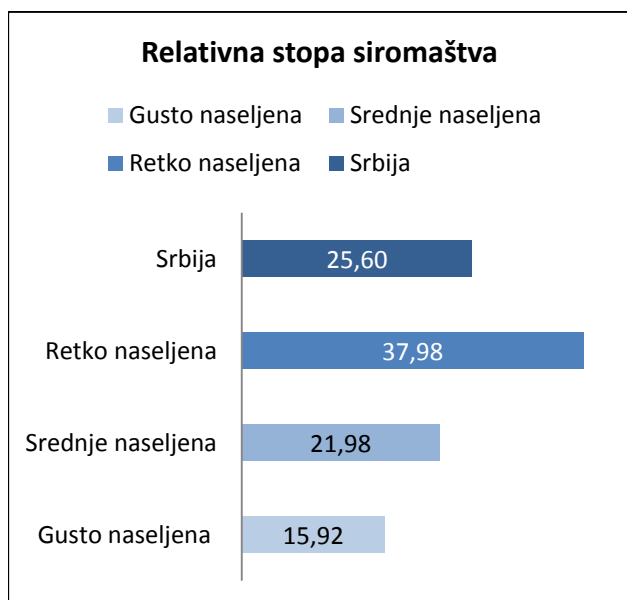
REZULTATI ANALIZE

Održivost ruralnih područja i njihovo uključivanje u privredni razvoj je od velikog značaja za razvoj Republike Srbije. Prema podacima RZS, najveći deo teritorije Republike Srbije čine ruralna naselja. Od ukupno 6.158 naselja, njih 5.965 (što čini 96,7%) spada u kategoriju ostala (ruralna).¹ Rezultati dobijeni analizom podataka ukazuju na nepovoljan položaj ruralne populacije u Srbiji. Stopa rizika od siromaštva pokazuje da je u Srbiji 25,6% lica u riziku od siromaštva (SILC, 2014). Prag rizika siromaštva, izražen kao 60% medijane ekvivalentnog ukupnog raspoloživog prihoda nakon socijalnih transfera, u Srbiji je iznosio 13.408 dinara za jednočlano domaćinstvo. Među zemljama članicama EU, približno ista stopa rizika siromaštva zabeležena je u Rumuniji (25,4%), a nešto niža u Španiji (22,2%), Grčkoj (22,1%), Bugarskoj (21,8%) i Letoniji (21,2%).

Lica koja žive u ruralnim područjima se češće nalaze u riziku siromaštva. Stopa rizika siromaštva je dva puta viša u ruralnim (retko naseljenim) nego u gusto naseljenim područjima Srbije (37,98% naspram 15,92%). Poređenja radi, na nivou EU-28, oko 20,3% stanovništva u ruralnim područjima se nalazi u riziku

siromaštva, a u gusto naseljenim oko 16,3%. Rezultati istraživanja koja se zasnivaju na podacima iz APD, koja koristi podelu na urbana i ostala (ruralna) naselja, ukazuju da je u Srbiji 12% stanovništva ruralnih naselja bilo apsolutno siromašno u odnosu na 6,3% stanovništva urbanih naselja (APD, 2013).

Struktura prihoda se razlikuje u ruralnim i ostalim područjima. Najveći procenat lica koja jesu i koja nisu u riziku siromaštva živi u domaćinstvima kojima su zarade osnovni izvor prihoda, među kojima je i najmanji rizik siromaštva (71% nije u riziku siromaštva). U ruralnim područjima manji je udeo prihoda od zarada (približno za 10 procentnih poena), a veći udeo prihoda od samozapošljavanja (približno za 10 procentnih poena). Za ruralna područja karakterističan je nešto veći udeo penzija kao osnovnog izvora prihoda lica koja su u riziku siromaštva. Jedan od mogućih razloga ovakve strukture je činjenica da je u ovim područjima veće procentualno učešće lica starijih od 65 godina. U posebno nepovoljnom položaju je ruralno stanovništvo koje živi od socijalne pomoći. Iako je njihov udeo u celokupnom uzorku manji u odnosu na lica koja žive od zarada i penzija, njihov udeo

Izvor: Prikaz autora na osnovu SILC 2014, RZS i podataka iznetih u Mijatović B., Siromaštvo u Srbiji u 2014. godini, SIPRU 2015

¹ Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije 2014-2024, Službeni glasnik RS, br 85/2014, str. 36.

u strukturi lica koja su u riziku od siromaštva je čak

tri puta veći u odnosu na lica koja nisu u riziku od siromaštva (18.15% naspram 6.10%).

Demografske i socio-ekonomske karakteristike članova domaćinstva. U ruralnim, kao i u ostalim područjima, riziku siromaštva su podjednako izložena lica oba pola, ali su posebno izložena lica starosti između 45 i 65 godina, kao i lica starija od 65 godina. Obrazovna struktura stanovništva u riziku siromaštva je nepovoljnija u ruralnim u odnosu na ostala područja. Takođe, u ruralnim područjima su u riziku siromaštva češće izložena lica koja žive u domaćinstvima koja imaju šest do deset članova. Članovi jednočlanih domaćinstava (pogotovo jednočlanih ženskih domaćinstava) češće su u riziku siromaštva u retko naseljenim područjima. Broj zaposlenih u strukturi lica u riziku od siromaštva je značajno manji u ruralnim područjima. S druge strane, u ovim područjima procenat samozaposlenih lica je veći u odnosu na srednje i gusto naseljena područja. U svim područjima u riziku siromaštva su najčešće nezaposlena lica, ali je njihov udeo u ruralnim područjima za 7-12 procentnih poena manji nego u srednje i gusto naseljenim područjima, što je posledica rada u poljoprivredi. Shodno tome, u ruralnim područjima je manji je procenat lica koja su u riziku siromaštva i žive u domaćinstvima sa veoma niskim intenzitetom rada. Ipak, iako je struktura ekonomski aktivnih lica nešto povoljnija u ruralnim područjima, procenat lica u riziku siromaštva je veći u odnosu srednje i gusto naseljena područja. Dodatno, lica u riziku siromaštva su ređe ekstremno materijalno deprivirana u ruralnim u odnosu na ostala područja.

Preporuke. Na osnovu analiza i zaključaka iznetih u radu, autori ukazuju na niz smernica kojima bi trebalo da se rukovode kreatori politika u cilju smanjenja rizika od siromaštva u ruralnim područjima.

- Neophodno je utvrditi opšteprihvaćenu statističku definiciju ruralnih područja, kako bi se obezbedila međunarodna i vremenska uporedivost podataka, kao i uporedivost podataka između različitih anketa (SILC, APD).
- Pri definisanju mera za smanjenje siromaštva u Republici Srbiji, treba imati u vidu činjenicu da su lica u ruralnim područjima češće izložena riziku siromaštva. Stoga je ove mere neophodno uskladiti sa karakteristikama lica i domaćinstava u ruralnim područjima.
- S obzirom da je udeo prihoda od samozaposlenosti značajan u strukturi ukupnog raspoloživog prihoda domaćinstava u ruralnim područjima, neophodno je pojačati podršku samozaposlenim licima. Potrebno je ukazati na spektar mogućnosti samozapošljavanja u ruralnim područjima.
- Kako su u ruralnim područjima u riziku siromaštva najčešće nezaposlena lica, neophodno je poboljšati poslovni ambijent i unaprediti mogućnosti zapošljavanja radne snage u ruralnim područjima. Potrebno je obezbediti i/ili učiniti dostupnim programe prekvalifikacije, radnih obuka, kurseva i sl.
- Promovisati mere zapošljavanja i samozapošljavanja (uključujući sticanje dodatnih znanja) stanovništva od 45 do 65 godina starosti, jer su oni najbrojnija kategorija u strukturi lica koja su u riziku od siromaštva u ruralnim područjima.
- Unaprediti nivo obrazovanja stanovništva u ruralnim područjima povećanjem obrazovnih mogućnosti i programa.
- Kroz programe u oblasti socijalne zaštite treba poboljšati položaj višečlanih domaćinstava sa izdržavanom decom.
- Unaprediti kvalitet života u ruralnim područjima, s obzirom da je većina stanovništva u riziku siromaštva ujedno i materijalno deprivirana. Obezbediti olakšice za plaćanje komunalnih usluga, kao i povoljnije uslove kreditiranja.

RELEVANTNOST ANALIZE: VEZA SA POLITIKAMA EU, UN I STRATEŠKIM OKVIROM SRBIJE

Ova analiza daje pregled strukture prihoda i rizika siromaštva u ruralnim područjima i ukazuje na smernice za izmene politika koje utiču na smanjenje rizika siromaštva. Siromaštvo u Srbiji ostaje na visokom nivou, kako izraženo u apsolutnom smislu, tako i *relativno* izraženo i bez obzira na primenjen metodološki koncept, nema značajnih razlika u profilu siromašnih prema konceptu apsolutnog i relativnog siromaštva.

Na osnovu ovog nalaza, u nacrtu *Programa reformi politika zapošljavanja i socijalne politike (ESRP)* stoji da tri elementa odlučujuće određuju životni standard u Srbiji: radni status, nizak nivo obrazovanja i prebivalište izvan urbanih centara. Ova analiza direktno odgovara na prioritete koje definiše ESRP.

Rezultati ove analize odnose se na sledeće ciljeve održivog razvoja UN-a:

*Cilj 1 : okončati siromaštvo svuda
i u svim oblicima,*

*Cilj 2. Okončati glad, postići bezbednost hrane
i poboljšanu ishranu i promovisati
održivu poljoprivredu;*

*Cilj 8: promovisati inkluzivan i održiv
ekonomski rast, zaposlenost
i dostojanstven rad i*

*Cilj 10: smanjiti nejednakost između
i unutar država.*

Životna sredina i prihodi i uslovi života u Republici Srbiji

Loše stanje životne sredine negativno utiče
na uslove života ranjivih grupa stanovništva

Ivana Savić, Ivana Stjelja i Marko Milenković

Analiza *Životna sredina i prihodi i uslovi života u Republici Srbiji* jedna je od 11 sekundarnih analiza koje su kreirane u okviru **Programa podrške razvoju istraživačkih kadrova iz oblasti društvenih nauka – sekundarne analize podataka dobijenih kroz istraživanje Anketa o prihodima i uslovima života – SILC**.

Sprovođenje Programa inicirao je i podržao Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (SIPRU), uz podršku Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), a u saradnji sa Republičkim zavodom za statistiku (RZS). Republika Srbija sprovodi istraživanje *SILC* od 2013. godine, čime se pridružuje članicama Evropske unije (EU) u praćenju životnog standarda, socijalne uključenosti i nejednakosti. Analizom mikropodataka iz *SILC*-a kao primarnom analitičkom izvoru, kroz 11 sekundarnih analiza daje se doprinos unapređenju procesa donošenja relevantnih politika socijalnog uključivanja, zasnovanih na podacima. Više informacija o samom Programu i kreiranim analizama možete pronaći na internet stranici Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije www.socijalnoukljucivanje.rs.

Ova analiza istražuje veze između siromaštva i degradacije životne sredine. Rezultat su zaključci o međuzavisnosti ove dve pojave i formulacija preporuka za donosiocje odluka. Ova studija je jedna od retkih analiza podataka o socijalnom statusu stanovništva u kontekstu prava i politika zaštite životne sredine i održivog razvoja kod nas.

I pored unapređenja pravnog okvira i politika, u Srbiji se uočava trend pogoršanja stanja životne sredine, kako usled ljudskih aktivnosti, tako i usled prirodnih katastrofa kao što su bile poplave u 2014. godini. Trend drastičnog pogoršanja životne sredine u Srbiji traje poslednjih par decenija. Degradacija životne sredine izazvane ljudskim aktivnostima (zagađenje vazduha, buka, hemikalije, loš kvalitet vode, smanjenje i gubitak zelenih površina i urbanizacija) dovodi građane u zdravstvene i bezbednosne rizike i doprinosi povećanom riziku siromaštva i nejednakosti. Nedavno usvojeni *Ciljevi održivog razvoja* UN-a predstavljaju okvir za delovanje donosilaca političkih odluka, ali i angažovanje celokupnog društva.

OBRAZLOŽENJE METODOLOGIJE

U studiji su primenjeni komparativni i pravni metod, metodi koji se koriste za analitička (meta-analiza) i primenjena istraživanja – obrada primarnih rezultata, analiza propisa i strateških dokumenata. Imajući u vidu predmet i ciljeve studije, kao i prirodu primarnih rezultata primenjen je interdisciplinarni pristup istraživanju i sekundarnoj obradi rezultata. Iako primarni cilj *SILC* ankete nije da prati stanje životne sredine, ova anketa prati pokazatelje koji se odnose na životnu sredinu. Ova analiza koristi te mogućnosti *SILC* ankete i ukršta socijalno-demografske podatke sa podacima koji se tiču životne sredine.

REZULTATI ANALIZE

Odnos životne sredine i siromaštva je veoma kompleksan. Dominantno je stanovište da je siromaštvo jedan od glavnih uzroka degradacije životne sredine¹. Životna sredina u Srbiji predstavlja jedno od najviših ustavom zaštićenih dobara. Ustavom je proklamovano pravo na zdravu životnu sredinu, kao jedno od osnov-

¹ Izveštaj Svetske komisije za životnu sredinu i razvoj: Naša zajednička budućnost, Oxford: Oxford University Press, 1987 i UNEP. Global Environmental Look Geos: Environment for the Future We Want. Nairobi: UNEP, 2012.

nih i izvršivih ljudskih prava,² koje predstavlja osnov prava životne sredine i osnivanje institucija u oblasti. Pravo na zdravu životnu sredinu spada u prava koja se ne mogu derogirati i prava koja ne trpe ograničenja, za razliku od, na primer, prava na privatnu svojinu, čije se korišćenje i raspolaganje može ograničiti radi zaštite životne sredine i prirodnih bogatstava.³

Zagađenje životne sredine predstavlja direktnu pretnju životima, zdravlju i dobrobiti ljudi i neretko je uzrok ozbiljnih kršenja ljudskih prava. Usled prirodnih katastrofa, ljudski i ekonomski gubici se povećavaju, a time se povećava i izloženost rizicima. Ono što je zajedničko za čitavu teritoriju Srbije jeste da loše stanje životne sredine, odnosno loši fizički i prostorni uslovi, naročito utiču na kvalitet i uslove života ranjivih grupa stanovništva, što vodi njihovoj daljoj društvenoj i ekonomskoj isključenosti. Ova isključenost se ogleda kroz egzistenciju ovih građana u *začaranom krugu siromaštva*, a neretko i diskriminacije posebno izražene u slučaju romske zajednice. Ekonomska deprivacija i nemogućnost pristupa uslugama, infrastrukturi ili izloženost negativnim faktorima ukazuju da su u Srbiji ozbiljno ugrožena mnoga prava, a pre svega pravo na adekvatni životni standard, pravo na adekvatno stanovanje, pravo na (zdravu) životnu sredinu, pravo na zdravlje kao i niz drugih ljudskih prava.

U poslednjih par godina u Srbiji je, prema ocenama Evropske komisije (EK), ostvaren skroman napredak u oblastima životne sredine i klimatskih promena⁴. EK konstatuje da Srbija ima relativno zadovoljavajući pravni okvir, ali se mogu uočiti značajni izazovi u primeni propisa. Sistem upravljanja zaštitom životne sredine u Srbiji je veoma složen, uz učešće velikog broja institucionalnih aktera, postojanje značajnog broja propisa, kao i preplitanje i međuzavisnost sa drugim društvenim pitanjima i podsistemima, posebno u kontekstu ostvarivanja održivog razvoja. Uzroci neprimenjivanja propisa su mnogobrojni, od nepostojanja administrativnih kapaciteta, nemogućnosti da se izdvoje finansijska sredstva za primenu, pa sve do paradigme razvoja u praksi koja je isključiva, umesto inkluzivna.⁵

Više od polovine ukupnog broja domaćinstava živelo je u prenaseljenim stanovima (SILC, 2013), a oko jedne petine domaćinstava u suočavalo se sa višestrukom

deprivacijom u stanovanju, odnosno živelo je u stanu koji je prenaseljen i ima još neki od nedostataka zbog čega se ne može smatrati adekvatnim (vlažan, mračan, nema kupatilo ili toalet i sl.). Još veći problem predstavlja stanovanje u neformalnim naseljima, u kojima su uslovi za život su uglavnom neadekvatni, a veliki problem naročito tokom zime predstavlja grejanje prostorija u kojima se živi. U Srbiji Zakonom o vodama⁶ se priznaje pravo na korišćenje voda. Uprkos postojanju prava na korišćenje voda, i za vodu za piće plaća se naknada osim ako se voda ne koristi iz prirodnih vodotoka i prijemnika.⁷

U Srbiji 27,1% domaćinstava imalo probleme sa prokišnjavanjem i vlagom od kojih većinu čine domaćinstava koja žive ispod granice siromaštva (SILC, 2014). S obzirom na poplave u 2014. godini i značajnu štetu koja je tom prilikom nastupila, ne primećuje se značajan porast domaćinstava koje je imalo probleme sa vlagom i prokišnjavanjem u odnosu na prethodnu godinu. Najveći procenat domaćinstava koja žive ispod granice siromaštva i ima probleme sa prokišnjavanjem i vlagom nalaze se u ruralnim sredinama (36,62%), dok najmanji procenat živi u mešovitim naseljima (23,04%). U ovim domaćinstvima najviše je živelo dece (38,56%) i starih (38,52%), dok je u domaćinstvima iznad granice siromaštva najviše živelo dece (22,48%) i odraslih (23,08%).

Iako podaci ukazuju na loše stanje životne sredine, za samo 13,7% domaćinstava zagađenje životne sredine predstavlja problem. Najmanjem zagađenju su bila izložena domaćinstva u seoskim sredinama, a najvećem domaćinstva koja žive iznad granice siromaštva u urbanim sredinama, odnosno domaćinstva koja žive ispod granice siromaštva u mešovitim naseljima.

Prema *Smernicama Svetske zdravstvene organizacije za unutrašnji kvalitet vazduha* članovi domaćinstava koji žive u stanu koji prokišnja ili ima buđ su u povećanom riziku za respiratorne bolesti, infekcije, alergije i astmu i da mere usmerene na saniranje prokišnjavanje i vlagu u stanu imaju pozitivne efekte na zdravlje ljudi. Prema raspoloživim podacima skoro 1/3 domaćinstava u Srbiji ima probleme sa vlagom, što opet ukazuje da 1/3 ispitanih domaćinstava se suočava sa neadekvatnim stanovanjem i energetske siromaštvom. Izloženost neadekvatnom stanovanju i energetske siromaštvo rastu sa izloženosti siromaštvu. Trenutno ne postoje obavezujuće politike koje se

² Ustav, član 74, stav 1; član 22 i član 36; član 183.

³ Ustav, član 20; član 83, stav 2. i član 88 stav 2.

⁴ Evropska komisija, Izveštaj o napretku Republike Srbije za 2015. godinu, str. 103.

⁵ Poglavlje 27 je najkompleksnije i najskuplje poglavlje u kom se traže najduži prelazni rokovi.

⁶ Službeni glasnik RS, br. 30/10.

⁷ Član 156, stav 1, tačka 1. i član 159, stav 1, tačka 1.

odnose na standarde stanovanja, kao ni intersektorske politike koje se odnose na stanovanje.

Na osnovu gore analiziranih podataka mogu se uočiti tri dominantna problema u vezi sa životnom sredinom, prihodima i uslovima života: energetska siromaštvo, degradacija životne sredine i veoma nizak nivo svesti i obrazovanja o životnoj sredini. U tom smislu, analiza daje preporuke za delovanje u narednom periodu:

Što se pravnog i političkog okvira tiče, u narednom periodu je neophodno razviti sveobuhvatne mehanizme za nadzor sprovođenja razvojnih politika i merenje uticaja mera na poboljšanje uslova života građana, neophodno je da se javne institucije pripreme kako bi na najbolji način mogle da iskoriste potencijale kohezionih, strukturnih i fondova za ruralni razvoj EU; neophodno je dalje unapređenje pravnog okvira i ko-

rišćenje SILC ankete za unapređenje odgovora države u cilju ostvarivanja Ciljeva održivog razvoja.

Što se tiče smanjenja siromaštva u kontekstu životne sredine, neophodno je voditi računa da se budžet građana što manje optereti u procesu primene EU zakonodavstva u oblasti životne sredine; treba pristupiti razvijanju nacionalnih standarda u domenu adekvatnog stanovanja; neophodno je razviti i započeti implementaciju plana smanjenja vlažnosti i buđi u stanovima i pružiti podršku za unapređenje uslova života u ruralnim područjima; neophodno je dalje razvijanje intersektorskih politika za unapređenje kvaliteta stanovanja, naročito stanovništva koje živi ispod granice siromaštva ili u riziku siromaštva; takođe, neophodno je u postojećem zakonodavstvu definisati energetska siromaštvo u Srbiji kao i mere za njegovo smanjenje.

Udeo domaćinstava koja su bila izložena različitim faktorima životne sredine u 2013. i 2014. godini

Različiti faktori životne sredine	2013	2014
Problemi sa prokišnjavanjem i vlagom	22,3	27,1
Mračan ili nedovoljno osvetljen stan	8,6	9
Nepostojanje finansijske mogućnosti da se adekvatno zagreje stan	18,8	18
Nepostojanja kupatila u stanu	5,6	5,6
Nepostojanje nužnika sa vodokotlićem u stanu	6,1	6,1
Izloženost buci	12,07	12,1
Izloženost zagađenju životne sredine	17,6	13,7
Lošeg i veoma lošeg zdravlja	20,9	19,6
Lečenje od hronične bolesti	29,7	30
Teško i veoma teško plaća neophodne troškove	64,7	69,4
Ne može finansijski da priušti ribu ili meso ili vegeterijansku zamenu svaki drugi dan	33,2	29,5
Korišćenje javnog prevoza	48,2	50,2
Nepostojanje finansijske mogućnosti da se adekvatno zagreje stan	18,8	18
Problemi sa prokišnjavanjem i vlagom	22,3	27,1
Dugovanja za komunalne usluge	33	39,9

Izvor: SILC 2013 i SILC 2014.

Koncept održivog razvoja u Srbiji u praksi još uvek nije zaživeo. Stoga je neophodno donekle korigovati postojeću paradigmu razvoja, drugačije usmeriti ekonomski razvoj, razvoj sistema zaštite životne sredine i investirati u zelenu ekonomiju i u zelenu i plavu infrastrukturu koja predstavlja preduslov za unapređenje uslova života i smanjenje siromaštva. Ovo će biti od izuzetnog značaja naročito u kontekstu pridruživanja EU, ali i sve većih posledica koje klimatske promene imaju u našem regionu.

Siromaštvo u Srbiji ostaje na visokom nivou, kako izraženo u apsolutnom smislu, tako i *relativno* izraženo i bez obzira na primenjen metodološki koncept, nema značajnih razlika u profilu siromašnih prema konceptu apsolutnog i relativnog siromaštva. Na osnovu ovog nalaza, u nacrtu *Programa reformi politika zapošljavanja i socijalne politike (ESRP)* stoji da tri elementa odlučujuće određuju životni standard u Srbiji: radni status, nizak nivo obrazovanja i prebivalište izvan urbanih centara.

RELEVANTNOST ANALIZE: VEZA SA POLITIKAMA EU, UN I STRATEŠKIM OKVIROM SRBIJE

Agenda 2030 UN-a se sastoji iz 17 ciljeva i 169 podciljeva čije ostvarenje treba da doprinese okončanju siromaštva, nejednakosti i borbe protiv klimatskih promena. Iako su u pitanju globalni ciljevi, predviđena je kontekstualizacija ovih ciljeva nacionalnim i lokalnim realnostima. Ostvarivanje ciljeva, kao i praćenje njihove primene biće ogroman zadatak, te je važno sagledati i uzeti u obzir postojeće mehanizme, posredne i neposredne, za praćenje razvoja. Za Srbiju će primena *Ciljeva održivog razvoja* biti od izuzetne važnosti u procesu evropskih integracija. SILC anketa će u tom smislu imati značajnu ulogu u praćenju primene ciljeva održivog razvoja,⁸ u potpunosti kada je u pitanju cilj koji se odnosi na iskorenjivanje siromaštva, odnosno delimično kada su u pitanju ostalih 16 ciljeva.

Rezultati ove analize odnose se na sledeće ciljeve održivog razvoja UN-a:

- Cilj 1 : okončati siromaštvo svuda i u svim oblicima,*
- Cilj 3. Obezbediti zdrav život i promovisati blagostanje za ljude svih generacija;*
- Cilj 6. Obezbediti sanitarne uslove i pristup pijaćoj vodi za sve;*
- Cilj 7. Osigurati pristup dostupnoj, pouzdanoj, održivoj i modernoj energiji za sve;*
- Cilj 11. Učiniti gradove i ljudska naselja inkluzivnim, bezbednim, prilagodljivim i održivim i*
- Cilj 13. Preduzeti hitnu akciju u borbi protiv klimatskih promena i njenih posledica.*

⁸ Eurostat's role in the development and implementation of a comprehensive monitoring framework for SDGs, UN, 2015, str. 4

Formiranje prediktivnog modela za rizik od siromaštva i socijalne isključenosti u Srbiji: doprinos pojedinačnih indikatora merenih SILC metodologijom Indikatori koji ukazuju na različite aspekte siromaštva i isključenosti

Marko Tomašević i Kaja Damjanović

Analiza *Formiranje prediktivnog modela za rizik od siromaštva i socijalne isključenosti u Srbiji* jedna je od 11 sekundarnih analiza koje su kreirane u okviru **Programa podrške razvoju istraživačkih kadrova iz oblasti društvenih nauka – sekundarne analize podataka dobijenih kroz istraživanje Anketa o prihodima i uslovima života – SILC**.

Sprovođenje Programa inicirao je i podržao Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije (SIPRU), uz podršku Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP), a u saradnji sa Republičkim zavodom za statistiku (RZS). Republika Srbija sprovodi istraživanje *SILC* od 2013. godine, čime se pridružuje članicama Evropske unije (EU) u praćenju životnog standarda, socijalne isključenosti i nejednakosti. Analizom mikropodataka iz *SILC*-a kao primarnom analitičkom izvoru, kroz 11 sekundarnih analiza daje se doprinos unapređenju procesa donošenja relevantnih politika socijalnog uključivanja, zasnovanih na podacima. Više informacija o samom Programu i kreiranim analizama možete pronaći na internet stranici Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva Vlade Republike Srbije www.socijalnoukljucivanje.rs.

Merenje siromaštva i socijalne isključenosti *SILC* anketom ima više metodoloških osobenosti koje omogućavaju da se ispituje složena dinamika i međusobni uticaj pojedinačnih indikatora koji čine rizik siromaštva i socijalne isključenosti (RSSI). Cilj ove analize je da mapira pojedinačne indikatore koji utiču na rizik siromaštva, niski intenzitet rada i materijalnu deprivaciju, kao činioce RSSI, kako bi se pokazalo koliko i na koji način svaki od ispitivanih indikatora utiče i objašnjava od čega se sastoji siromaštvo u Srbiji.

OBRAZLOŽENJE METODOLOGIJE

Klasični pokazatelji siromaštva i isključenosti korišćeni u predstavljaju komponente mere rizika siromaštva i socijalne isključenosti i u ovoj analizi se dovode u vezu sa pojedinačnim indikatorima u okviru *SILC* ankete. Za potrebe analize primenjena je višestruka binarna logistička regresiona analiza, koja u svojoj suštini predstavlja modelovanje klasifikacije, tj. koristi se za predviđanje pripadnosti jednoj od dve moguće kategorije na osnovu jedne ili više prediktorskih varijabli. U ovoj analizi ispitivan je doprinos pojedinačnih mera indikatorima koji čine kompozit *RSSI*. Merama koje su bile predmet ispitivanja dodeljen je status pre-

diktora u cilju modeliranja rizika siromaštva, niskog intenziteta rada i materijalne deprivacije. Prediktori u svih osam modela sadržinski su grupisani u one koji se odnose na zaposlenje i obrazovanje, zdravlje (samoprocena i dostupnost i korišćenje sistema zdravstvene zaštite na godišnjem nivou), lični mesečni dohodak i mesečni dohodak domaćinstva i struktura domaćinstva.

REZULTATI ANALIZE

Otvoreni metod koordinacije u EU u oblasti socijalnog uključivanja i socijalne zaštite (tzv. *socijalni OMK*) obuhvata tri komponente: siromaštvo i socijalnu isključenost, penzije i zdravstvenu zaštitu i dugotrajnu negu. Glavni izvor podataka za merenje siromaštva i socijalne isključenosti predstavlja EU *SILC* anketa koja se sprovodi svake godine u državama članicama, a *rizik od siromaštva i socijalne isključenosti* (*RSSI*) sastoji se od tri indikatora: rizik od siromaštva, materijalna deprivacija i nizak intenzitet rada.

U Srbiji je 3 miliona ljudi u riziku siromaštva i socijalne isključenosti, a stopa *RSSI* iznosi 42,1%. Ovom broju najviše doprinosi ugroženost po osnovu izrazite materijalne deprivacije (1,9 miliona) i rizika siromašt-

va (1,7 miliona). U apsolutnom izrazu u ovom skupu je manje prisustvo ugroženih po osnovu veoma niskog intenziteta rada (975.000). Visok doprinos izrazi te materijalne deprivacije jasno ukazuje na zemlju u kojoj veliki broj stanovnika živi u oskudici, u apsolutnom smislu.

U poređenju sa članicama EU, Srbiju odlikuje nekoliko specifičnosti: stopa rizika siromaštva među zaposlenima je relativno visoka, dok je stopa rizika siromaštva za nezaposlene niža od većine članica EU. Pored toga, stopa rizika siromaštva penzionera je među osam najnižih, što ukazuje da penzioni sistem u Srbiji predstavlja relativno dobru zaštitu od siromaštva.

Zaposlenje. Nalazi ovog istraživanja pokazuju da podatak o zaposlenju u najvećoj meri predviđa rizik siromaštva, a u najmanjoj (i vrlo niskoj) meri nizak intenzitet rada. To u suštini znači da ako za neku osobu znamo da nije zaposlena (ili samozaposlena) sa većom sigurnošću možemo da pretpostavimo da je u riziku od siromaštva nego što bismo mogli da pretpostavimo da ima nizak intenzitet rada. Ovaj naizgled kontraintuitivan nalaz može biti osvetljen razumevanjem veze statusa zaposlenja i rizika siromaštva, kao i niskog intenziteta rada. Naime, ako je kriterijum za rizik siromaštva *nizak* (70% medijane) veza između nezaposlenosti i rizika je najniža (opada od medijane 40% do medijane 70%). Ako se uz ovo povuče paralela sa brojem ispitanika koji nemaju zaposlenje (i koji je veći od broja ispitanika koji imaju), dobija se ilustracija velike nezaposlenosti u uzorku, odnosno niže diskriminativnosti ove mere kada je u pitanju predviđanje intenziteta rada. U poređenju sa članicama EU, Srbiju odlikuje nekoliko specifičnosti: stopa rizika siromaštva među zaposlenima je relativno visoka, dok je stopa rizika siromaštva za nezaposlene niža od većine država EU, a stopa siromaštva neaktivnih pojedinaca u Srbiji je veća u odnosu na sve članice EU.

Obrazovanje. Podatak o stepenu obrazovanja neke osobe ukazuje na to da li osoba živi u materijalnoj deprivaciji, te da li je u sličnoj meri i u riziku siromaštva. Ovi podaci nemaju veliku prediktivnu vrednost (a u jednom slučaju nije čak ni statistički značajan prediktor), ali u slučajevima kada možemo da znamo o stepenu obrazovanja možemo za istu osobu da pretpostavimo da će imati nižu šansu da bude u riziku siromaštva i da živi u materijalnoj deprivaciji. Ovo se tumači u svetlu malog broja ispitanika u uzorku, kao i u Srbiji, koji imaju visoko ili više obrazovanje. S obzirom na intenzitet veze između stepena obrazovanja i rizika siromaštva, odnosno materijalne deprivacije, ovo nam

govori da obrazovanje ne predstavlja jaku zaštitu od ovih komponenti RSSI. Za razliku od članica EU, u slučaju Srbije bolji prediktor nižeg rizika siromaštva je više obrazovanje. Opšti nivo formalnog obrazovanja u Srbiji nije veliki, imajući u vidu čak i srednje obrazovanje, npr. prema podacima iz Ankete o radnoj snazi iz 2008. godine, čak 39% mladića i 26% devojaka je napustilo školu pre stečenih srednjih kvalifikacija. Zbog još težeg zapošljavanja i nepovoljnih formi zaposlenosti osobe niskih kvalifikacija izložene su i višim rizicima siromaštva.

Zdravlje. Ispitivanje mere zdravstvenog stanja su najinformativnije u smislu predviđanja pripadnosti rizičnoj grupi (siromaštva), odnosno pripadnosti grupi onih koji žive u materijalnoj deprivaciji, a i izuzetnoj i u ekstremnoj materijalnoj deprivaciji. Naročito je snažna veza između *nemogućnosti da se priušti medicinski tretman* sa niskim intenzitetom rada i materijalnom deprivacijom. Takvi podaci jasno pokazuju da osnovna zdravstvena zaštita, ne samo da ne dospeva do onih kojima je potrebna, nego da nedostatak iste dovodi do veće indikovanoosti za povišen rizik siromaštva i socijalne isključenosti. Prepreke u ostvarivanju zdravstvene zaštite imaju direktni propratni efekat na siromaštvo i socijalnu isključenost, pogoršanjem finansijske situacije (disproporcionalna participacija u troškovima) ili ugrožavanjem sposobnosti da se aktivno učestvuje u društvu.

Struktura domaćinstva i ruralne sredine. Analiza ukazuje na povezanost strukture domaćinstva i pokazatelja siromaštva. Ako osoba živi u prenaseljenom domaćinstvu, opravdano je pretpostaviti da se nalazi u riziku siromaštva, da to domaćinstvo ima nizak intenzitet rada, te da, kao ishod prethodnog, živi u materijalnoj deprivaciji. Drugi Nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva pokazuje da je u Srbiji siromaštvo dva puta učestalije u domaćinstvima sa više od pet članova. I jednočlana domaćinstva su u većem riziku siromaštva. Sa druge strane, broj izdržavane dece nije bio značajan prediktor. Preciznije, domaćinstva u kojima nema izdržavane dece su bila domaćinstva sa većom šansom da imaju nizak intenzitet rada, a domaćinstva koja imaju strukturu dvoje izdržavane dece plus dvoje odraslih su domaćinstva koja imaju *manju* šansu da žive u materijalnoj deprivaciji. Što se tiče ruralnosti područja, rizik siromaštva za EU-12 je izraženiji za ruralna područja, u kojima je čak 24% populacije u riziku siromaštva (medijana 60%). Međutim, kada su u pitanju EU-15, koje čine generalno siromašnije zemlje, ovaj procenat je na nižem nivou. U Srbiji su ruralno naseljene oblasti

značajan pokazatelj rizika siromaštva. U Srbiji je dva puta više siromašnih u ruralnim područjima nego u urbanim sredinama.

Novac. Mere dohotka u ispitivanim modelima su imale najveće doprinose klasifikaciji u sve tri grupe modela. Kada se razmatra siromaštvo, pravi se razlika između uzroka i ishoda ili posledica siromaštva i socijalne isključenosti. Jasno je da je ovaj rezultat očekivan, a posebno u slučaju kriterijuma rizika siromaštva, budući da nizak prihod nužno upućuje na rizik siromaštva, zbog toga što se kao pokazatelj finansijskog siromaštva uzima dohodak niži od 60% nacionalne medijane po potrošačkoj jedinici, a stopa rizika siromaštva predstavlja udeo osoba sa ovakvim prihodom u ukupnom stanovništvu. Ipak, zanimljivost u ovome predstavljaju druga dva indikatora. Ovi nalazi pokazuju da ako osoba ima niska primanja, tj. ako je finansijski siromašna, da će živeti u materijalnoj deprivaciji i da će imati nizak intenzitet rada. Relativne prediktorske moći finansijskih pokazatelja su superiorne u odnosu na sve ostale prediktore u modelima. U tom smislu možemo da zaključimo da je početak siromaštva u Srbiji novac, uprkos multidimenzionalnom i relativnom pristupu merenju siromaštva.

Na osnovu ovih analiza znamo da finansijski indikatori predstavljaju najpouzdanije pokazatelje i rizika siromaštva i niskog intenziteta rada i materijalne depriviranosti. Podatak o obrazovanju je na sličan način informativan u sva tri modela, ali značajno manje. Primera radi, informacija o niskom stepenu stečenog obrazovanja ne bi mnogo pomogla da sa sigurnošću utvrdimo da li je osoba u riziku od siromaštva ili u materijalnoj deprivaciji, budući da je broj takvih ljudi u uzorku i u populaciji toliko veliki da nije informativan u dovoljnoj meri.

Zdravstveno stanje ispitanika se pokazalo kao informativnije nego npr. informacija o zaposlenosti, te u tom smislu upućuje na promišljanje o tome da su ishodi siromaštva u Srbiji u nekim aspektima mnogo više izraženi nego što bi se pretpostavilo na osnovu merenja parametara indikatora RSSI, bez analiziranja pojedinačnih doprinosa.

Predloženu tehniku logističkog modeliranja treba smatrati dopunom i tehnikom koja osvetljava neke druge aspekte siromaštva, kao što su međusobni odnosi mera i uvidi u različite doprinose u, primera radi, različitim regionima Srbije ili u različitim tipovima naselja, te je predlog ove analize da treba nastaviti dalju primenu logističkog modelovanja siromaštva.

RELEVANTNOST ANALIZE: VEZA SA POLITIKAMA EU, UN I STRATEŠKIM OKVIROM SRBIJE

Životni standard u Srbiji je na niskom nivou, a siromaštvo je rasprostranjeno. Stopa apsolutnog siromaštva prema potrošnji pokazuje da poslednjih godina između 6% i 9% ukupne populacije ne može da zadovolji ni osnovne potrebe. Stopa rizika siromaštva 2012. godine od 24,6% i stopa izrazite materijalne deprivacije od 27% pokazuju da je ugroženost i značajno veća sudeći prema niskom dohotku i velikom broju stavki koje pojedinci u Srbiji ne mogu da priušte. Prema ovim indikatorima, a posebno prema riziku siromaštva, ugroženost u Srbiji je veća nego u zemljama EU.

I u Srbiji, kao i u mnogim drugim zemljama stope siromaštva dece su značajno više, a istraživanja, posebno ona iz ranijih godina, upozoravaju na izrazitu ugroženost pojedinih grupa kao što su Romi, pogotovo u neformalnim naseljima, interno raseljena lica, osobe sa visokim stepenom invaliditeta, stara lica bez penzije, lica bez obrazovanja ili sa niskim nivoom obrazovanja, stanovništvo izvan gradskih sredina.

Radionica „Merenje siromaštva – pojmovi, izazovi i preporuke“ održana je u aprilu 2015. godine u Beogradu u organizaciji Svetske banke, Tima Vlade Republike Srbije za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva i Republičkog zavoda za statistiku. Radionici su prisustvovali međunarodni stručnjaci i domaći praktičari, predstavnici institucija Republike Srbije, kao i predstavnici akademske zajednice. Na radionici su razmotreni izazovi u merenju siromaštva i životnog standarda u zemlji i zaključeno je da treba otvoriti prostor za diskusiju o merenju siromaštva u Republici Srbiji, što može da predstavlja dobar način za dalje povećavanje preciznosti javne politike i raspoloživosti podataka. Iskustva drugih država su pokazala da taj prostor za dijalog može da da pozitivan doprinos. Ova analiza predstavlja doprinos u tom pravcu.

Rezultati ove analize odnose se na sledeće ciljeve održivog razvoja UN-a:

*Cilj 1 : okončati siromaštvo svuda
i u svim oblicima,*

*Cilj 3. Obezbediti zdrav život i promovisati
blagostanje za ljude svih generacija i*

*Cilj 8: promovisati inkluzivan i održiv
ekonomski rast, zaposlenost
i dostojanstven rad*